

ALMÁSI TIBOR*

Hermán nembéli Lampert királyi országbíró működésének okleveles adatai

A 13. századi magyar igazgatástörténet közismert fejleménye az országbírói méltóság súlyának megnövekedése, és a királyság irányítóinak legszűkebb körébe való felemelkedése.¹ A tisztség kezdetei – miként a hagyományos felfogás mindaddig és jó ideje többé-kevésbé konszenzussal vallotta – a 12. század húszas-harmincas éveire nyúlhatnak vissza, amikor a királyi udvar székhelyén a nádor mellett ítélkező, állandó jelleggel működő második bíró tűnik fel *curialis comes* megjelöléssel.² Ennek az országbírói tisztség előzményeként felfogott királyi udvarispáni hivatalnak II. István király (1116–1131) korabeli létrejöttékor az volt a rendeltetése, hogy betöltője a nádor helyébe lépjen annak leadott feladatköreiben, ennek megfelelően átvette a királyi udvartartás irányításának reszortját, s hatáskörébe került az udvarbirtokok és azok népeinek felügyelete. Ez egyszerre jelentett számára részvételt a gazdálkodás irányításában a királyi jövedelmek kezelőjeként, illetve felső bírói feladatkört a felügyelete alá került királyi birtokok népei fölött. Lényeges következő fejlemény volt, hogy az udvarban ő vette át a királyi jelenlét

* SZTE BTK Történeti Intézet

¹ A mű a KÖFOP-2.1.2-VEKOP-15-2016-00001 azonosítószámú, „A jó kormányzást megalapozó közszolgálat-fejlesztés” elnevezésű kiemelt projekt keretében működtetett *Allamtudományi Kutatóműhely* keretében, a Nemzeti Közszolgálati Egyetem és a Szegedi Tudományegyetem együttműködésével készült.

² Hosszas viták után, amelyek akörül forogtak, hogy az országbírói méltóság előzményei visszavezethetők-e Szent István korára, avagy csak a 12. század első harmadának végére alakultak ki, az utóbbi nézet vált uralkodóvá. Ebben a problémakört alapos és mélyreható elemzés alá vető Váczy Péter megállapításainak és következtetéseinek volt döntő szerepük. Ld. VÁCZY PÉTER: *A királyság központi szervezete Szent István korában*. In: Emlékkönyv Szent István király halálának kilencszázadik évfordulóján. Szerk. Serédi Jusztinián. Budapest, 1938. II. 48–61. pp. Széles körben elfogadott nézetei tükröződnek az országbírói intézménnyel kapcsolatos alapvető összefoglaló feldolgozásokban – v. ö. pl. BERTÉNYI IVÁN: *Az országbírói intézmény története a XIV. században*. Budapest, 1976.; Magyarország története I/1-2. Előzmények és magyar történet 1242-ig. Főszerk. Székely György. Budapest, 1984. (a vonatkozó rész Kristó Gyula munkája) –, lexikonokban – v. ö. pl. Korai Magyar Történeti Lexikon (9–14. század). Főszerk. Kristó Gyula, szerk. Engel Pál – Makk Ferenc. Budapest, 1994. (a továbbiakban: KMTL.), 511. (a vonatkozó szócikk Bertényi Iván munkája); Magyar Művelődéstörténeti Lexikon: Középkor és kora újkor. VIII. Főszerk. Kőszeghy Péter. Budapest, 2008. 335. (a vonatkozó szócikk Jánoska Amália munkája) – és részletfeldolgozásokban is – ld. pl. GERICS JÓZSEF: *A királyi bírói jelenlét a XIII–XIV. század fordulóján*. Jogtudományi Közlöny 17. Új évfolyam 10. szám (1962) 651–657. pp.

bíróságán a királyt helyettesítő állandó bírói szerepet is, amely mozzanat döntőnek bizonyult a tisztség funkcióinak további formálódásában.³

Az elmúlt évek történeti kutatásaiban a nádori intézmény korai történetének összefoglaló feldolgozására vállalkozó Szöcs Tibornak⁴ sikerült sok vonatkozásban finomítani eme hosszú ideje rögzültnek tetsző képen. Alapos és jól adatolt elemzésének meggyőző következtetése, hogy a „Kálmán király által elindított reformok a központi bíraskodás tehermentesítésére végül úgy találtak maguknak utat, hogy a létrehozott udvarispáni tisztség átvette a nádor udvarnokföldrökkel és kincstárral kapcsolatos teendőit, így a nádor kizárólag bírói feladatokat látott el: megmaradt a királyi jelenlét bíróságának élén.”⁵ Eszerint a *curialis comes* feladatkörének udvarispáni tartalmához kezdetben nem illeszkedett udvarbírói szerepkör, azt csak később, a nádornak a királyi prezenciális bíróságból történt kiválasztását követően kapta feladatul. Hogy ez mikor történt, annak idejét Szöcs Tibor ezen elemzése a 12. század végére valószínűsíti, közelebbről a III. Béla (1172–1196) kori udvar 1192 tájára feltételezett hivatali átszervezéséhez kapcsolja, amelynek nyomán a nádori törvényszéket a tisztség saját jogán bíraskodó ítélőszékévé alakították.⁶

A legfrissebb történeti irodalomban Szöcs Tibor az országbírói tisztség kezdeteit érintő újabb pontosító eredményekkel jelentkezett.⁷ Vizsgálatai nyomán olyan, újdonság számba menő megállapításra jutott, hogy az országbírói méltóság előzményét jelentő *curialis comesi* tisztség nem II. István kori eredetű, hanem azt horvát minták alapján már apja, Könyves Kálmán (1095–1116) meghonosította. A terminológia tanulmányozása arra mutat, hogy a horvát minta kizárólagos párhuzamként értékelendő,⁸ s a térségben 1002 után ismétlődően megjelenő magyar király személyes tapasztalatokat és ismereteket szerezhettek a Horvátországban ekkoriban már létező és múlttal rendelkező *curialis comesi* intézménnyel kapcsolatban. A horvátoknál e tisztség viselőjének eredendően birtokkezelői feladatai voltak, mégpedig az uralkodói birtokállományhoz kapcsolódóan. Miként Szöcs Tibor megállapítja, „amikor tehát Kálmán a 12. század elején

³ Finomabb nézetkülönbségek az egyes történeti álláspontokban elsősorban azon kérdésekben jelentkeznek, hogy mennyire volt vegyes természete az előzmény-funkciónak, azaz volt-e bírói tartalma már kialakulásakor is a *curialis comesi* feladatnak, avagy eredetileg a birtokkezelői és gazdálkodásirányítási szerepkör kapott hangsúlyt, és az csak valamikor a későbbiekben egészült ki a bírói tevékenységgel. A jobbra kiindulópontként kezelhető Váczy Péter-féle álláspont szerint II. István király kiigazítva apjának, Könyves Kálmán királynak a felsőbíráskodás átalakítására vonatkozó törekvéseit, a nádort eredeti udvarispáni teendői alól felmentette, és megerősítve öt bírói feladatkörében, önálló bírói széket szervezett számára. Törvényszéke eleinte mind a királyi udvarban, mind pedig vidéki ítélkezések alkalmainál működött, de immár függetlenül attól a korábbi szereptől, amelyet a király bírói jelenlétének helyettesítőjeként látott el. E feladat a továbbiakban az udvar működtetéséért felelős szerepkör átvételével együtt a *curialis comes*re hárult. Váczy Péter felfogása szerint tehát mind a nádor önálló bírói működése, mind pedig az udvarispán királyt helyettesítő szerepe igen koránról, már a 12. század első feléből eredeztethető.

⁴ SZÖCS TIBOR: *A nádori intézmény korai története 1000–1342*. Budapest, 2014. (Subsidia ad historiam medii aevi Hungariae inquirendam 5.)

⁵ Uo., 49.

⁶ Uo., mint előző.

⁷ SZÖCS TIBOR: *Miből lett az országbíró*. Századok 151. (2017) 1063–1088. pp.

⁸ Noha a *curialis comes*nek megfelelő, a horvátoknál *tepĉi* vagy *tepĉija* elnevezéssel illetett intézmény – Szöcs Tibor közleménye szerint – előfordul Szerbiában és Boszniában is, ám ilyen adatok csak a 13. századtól akadnak, ráadásul helyi megnevezésű nyelvi előfordulásaihoz – ellentétben a horvát névhasználattal – nem kapcsolódik a latin terminus, így nem férhet kétség hozzá, hogy a 13. század előtt a *curialis comes* latin névformájú minta csak horvát tapasztalat alapján kerülhetett a Magyar Királyságba.

létrehozta a magyarországi *curialis comes* intézményét, akkor azt egy itt is létező igény alapján tette: Magyarországon is kezelni kellett a királyi birtokokat és számon tartani eladományozásukat. Horvát királyként az ottani intézményrendszert megismerve láthatta, hogy ott jobban megszervezték ezt, és úgy vélhette, hogy hasznosabb, ha a feladatnak Magyarországon is külön gazdája lesz.”⁹

Szőcs Tibor vizsgálatai nyomán az is világosan kirajzolódik, hogy *curialis comes*ek nem csak a királyi udvarban fordultak elő, hanem alacsonyabb szinten is, mégpedig a vármegyékben éppúgy, mint a magánbirtokokon. A 12. századi adatok valamennyi szinten és birtoktípus esetében arra vallanak, hogy az udvarispáni tisztséghez kapcsolódó feladatkör középpontjában eleinte csak a gazdálkodás felügyeletével, a birtokkezeléssel és igazgatással, továbbá a földnyilvántartással összefüggő teendők álltak, és e funkció eredetileg nélkülözte a bírói, jogszolgáltatói természetű feladatokat.¹⁰ Felső szinten, a királyi udvarban a század során fokozatosan szélesedett ki a *curialis comes* irányító szerepe, aki lassan átvette a nádortól a királyi udvar ellátásának és működtetésének legfőbb felelős pozícióját, és III. Béla király korára lehet valószínűsíteni, hogy a folyamat elérte a királyi jelenlét bíróságán a királyt helyettesítő szerepkör átvételét is, míg a nádor saját jogán működtetett önálló bírói széket kapott.¹¹ Az ezt követő évtizedekben azután a királyi udvar *curialis comes*ének működésében a hangsúly mindinkább a tisztség igazságszolgáltatási feladataira tolódott át. A gazdaságirányítási teendők eközben a 12–13. század fordulóján fokozatosan egy másik tisztség, a 12. században még *magister cubiculariorum regalium*, 1214 után pedig *magister tavarnicorum regalium* megjelöléssel illetett önállósuló tárnokmesteri tisztség reszortjába kerültek át,¹² s ezt követően az udvarispánnak a királyt helyettesítő bíróként való működése vált az udvarban elsődlegessé. Ez a hangsúlyeltolódás némi időbeli csúszással a terminológiában is jelentkezik. A hagyományosan udvarispán értelemben kezelt *curialis comes* kifejezés mellé előbb csak rendre odakerült a királyi udvarra – mint a tisztség állandó működési helyére – utaló *aula regia* kiegészítés (*curialis comes aule regie*),¹³ majd a tisztség tartalmi módosulását határozottan visszatükrözve elnevezésében a *comes* ’ispán’ szó helyett nemsokára hangoztatottan előtérbe jut a *iudex* ’bíró’ megjelölés (*iudex curie regie* vagy *iudex aule regie*).¹⁴ Ugyan a következő félévszázadban stabilizálódó latin méltóságneve (*iudex curie regie*) ezek után mindig a királyi udvar bírójaként mutatja őt, valójában azonban tartalmilag már a magyar elnevezésben foglalt, az országnak úgyszólván valamennyi lakosára kiterjedő bírói illetékességét kifejező országbírói szójelentést kell értenünk a tisztségnév mögött.

Az országbírókat az Aranybullák tanúsága szerint a 13. század középső harmadától a legfőbb világi méltóságviselők sorába számították, aki hasonlóan a nádorhoz és a bánhoz, az egyidejűleg több tisztség betöltésére jogosult országnagyok szűk körébe tarto-

⁹ SZŐCS TIBOR: *Miből lett az országbíró* i. m. 1086.

¹⁰ Uo., mint előző, 1086–1087. pp.

¹¹ SZŐCS TIBOR: *A nádori intézmény korai története* i. m. 46–49. pp.

¹² KMTL 662, ’tárnokmester’ szócikk (a szócikk Petrovics István munkája).

¹³ A terminológia finom módosulásának példáit 1219 és 1231 között ld. SZŐCS TIBOR: *Miből lett az országbíró* i. m. 1067–1068. pp.

¹⁴ IV. Béla király (1235–1270) trónra kerülését követően a királyi jelenlét bíróságát elnöklő királyt helyettesítő bírót nem nevezik tovább *curialis comes*nek, hanem *iudex* címmel minden esetben bírói mivoltára esik hangsúly a továbbiakban; ld. SZŐCS TIBOR: *Miből lett az országbíró* i. m. 1068. p.

zott (1222: 30. tc.)¹⁵ A királyi hatalom 13. század végi meggyengülési folyamata hatással volt az országbírói tisztségre is, elsősorban abban a tekintetben, hogy a méltósághoz kapcsolódó kiterjedt hatáskör megszerzése kívánatos célpontnak bizonyult a tartomány-úri magánhatalmát ekkoriban alapozó világi arisztokrácia néhány ambiciózus tagja számára.¹⁶ E pozícióból ugyanis igen jól lehetett álcázni a magánhatalmi törekvéseket. A közhatalom letéteményeseként fellépve, eszközként közhatalmi jogosítványokat használva minden gátlás nélkül le lehetett törni az ellenérdekeltek ellenállását, és a magánérdek érvényesítése jegyében legfőbb bíróként könnyen ki lehetett kényszeríteni egy-egy térség nemessége, illetve lakossága részéről az elvárt engedelmességet és a behódolást.¹⁷ Megfigyelhető, hogy a királyi akarat befolyása alól kicsúszó és önjáróvá, önérdekűvé vált országbírók helyett, az utolsó Árpád-házi király, III. András megpróbálta a királyi igazságszolgáltatás jogrendjét a reményei szerint az iránta való köteles engedelmességet megbízhatóbban tanúsító alországbírókra alapozni.¹⁸ Ebbéli várakozásaiban esetenként nem is kellett különösebben csalatkoznia.¹⁹

Az Árpád-ház kihalását követően az országbírói tisztség szinte elenyészni látszott, 1301 után úgyszólván eltűnik a forrásokból e méltóság említése. Ám ha adatok hiányában feltételezzük is, hogy az interregnum éveinek trónkövetelői egy-egy hívükre úgy tekintettek, mint nevükben törvényesen jogszolgáltatást gyakorló helyettesükre,²⁰ az ország fölötti tényleges uralom hiányában valódi országbíróról megalapozottan beszélni az ilyen esetekben mégsem lehet. Ha az országbírói archontológiákra tekintünk,²¹ akkor

¹⁵ „Item praeter hos quatuor jobagiones, scilicet palatinum, banum, comites curiales regis et reginae, duas dignitates nullus teneat.” Magyar Törvénytar / Corpus Iuris Hungarici. 1000–1526. évi törvénycikkek. Budapest, 1899. 142–143. (Millenniumi emlékkiadás).

¹⁶ Az V. István király (1270–1272) halálát követő évtizedekben, elsősorban is a királyi hatalom alapvető megrendülését elszenvedő IV. László király (1272–1290) kormányzata idején legalább 25 pozíciócsere történt az országbírói tisztségben, s a legtöbb alkalommal az ország leghatalmasabb úri nemzetségeibe (Aba, Ákos, Csák, Geregye, Gut-Keled, Hont-Pázmány, Kán, Pécs, Rátót) tartozó előkelők cserélték egymást a méltóságban. V. ö.: ZSOLDOS ATTILA: *Magyarország világi archontológiája 1000–1301*. Budapest, 2011. 32–35. pp. (História Könyvtár. Kronológiák, adattárak 11.)

¹⁷ A tartományúri hatalom kiépítéséhez a közigazgatási és jogszolgáltatási hatalmi jogkörök kisajátítása a magánérdekek érvényesítésének egyik igen hatékony technikáját biztosította a közhatalommal való visszaélés jegyében. Ld. ezzel kapcsolatban KRISTÓ GYULA: *A feudális széttagolódás Magyarországon*. Budapest, 1979. 192–204. pp.; valamint ALMÁSI TIBOR: *A 13. század története*. Budapest, 2000. 188–189. pp. (Magyar Századok).

¹⁸ ZSOLDOS ATTILA: *Magyarország világi archontológiája* i. m. 35–36. pp.

¹⁹ GERICS JÓZSEF: *A királyi bírói jelenlét* i. m. 652–653. pp.

²⁰ Ilyen országbíróknak látszik egy bizonyos Péter comes, akiről 1301. szeptember 21-én „a király úr udvarának bírójá”-ként esik okleveles említés. Bertényi Iván megállapítása szerint ő az 1301. augusztus 27-én megkoronázott Vencel király tisztségviselője lehetett, minthogy az említő irat Budán kelt, a város pedig ekkor Vencel király birtokában volt. Bertényi következtetését csak erősíti, hogy az oklevél keltezése királykoronázást ad meg kiindulópontként (*Datum Bude, septimo die post vigesimum diem coronacionis domini regis, anno domini 1301.*), márpedig ez az aktus ekkor kizárólag Vencel királyhoz kapcsolható. V. ö. Anjou-kori oklevéltár. Documenta res Hungaricas tempore regum Andegavensium illustrantia. I–XV. [1301–1331], XVII. [1333], XIX–XXXIV. [1335–1350], XXXVIII. [1354], XL. [1356], XLII. [1358], XLVI. [1362]. Főszerk. Kristó Gyula – Almási Tibor. Szerk. Almási Tibor, Blazovich László, Géczy Lajos, B. Halász Éva, Köfalvi Tamás, Kristó Gyula, Makk Ferenc, Papp Róbert, Piti Ferenc, Rábai Krisztina, Sebők Ferenc, Teiszler Éva, Tóth Ildikó. Budapest–Szeged, 1990–2017– (a továbbiakban: Anjou-oklt.), I. Szerk. Kristó Gyula, 73. p. (74. szám).

²¹ Elsősorban 3 archontológiai összeállítás érdemel e helyütt említést: BERTÉNYI IVÁN: *Az országbírói intézmény* i. m. 235.; KMTL. 511–512. pp. ’országbírók’ jegyzék (az összeállítás Piti Ferenc munkája); ENGEL

a 14. század elején vagy azt látjuk, hogy a tisztség betöltetlen, vagy kérdőjelesen azt, hogy a nagyhatalmú előkelő, a Csák nemzetség Újlaki-ágába tartozó Ugrin, I. Károly király – közkeletű elnevezéssel Károly Róbert – elkötelezett híve töltötte be azt.²² Ez utóbbi feltételezés alapvetően a 14. századi országbíróság monográfiájának, Bertényi Ivánnak a hipotézisének alapszik. Bár egyetlen írott adat sem szól közvetlenül Csák Ugrin országbírójáról, minthogy azonban 1311-ből egy a király számára adott bácsi káptalani jelentés arról emlékezik meg, hogy Ugrin parancsára közreműködtek egy földterület iktatási eljárásában,²³ Bertényi Iván e helyzet lehetséges értelmezésében véli megtalálni Csák Ugrin országbíróságának feltételezhető alapját. Nem lévén most tere a felhozható ellenérvek részletezésének,²⁴ még ha helyt is tudnánk adni Bertényi hipotézisének, az a körülmény mindenképpen kérdésessé tenné Ugrin 1304 és 1311 közötti országbíróságát, hogy ebben a periódusban I. Károly ténylegesen nem ura az ország nagyobbik részének, ráadásul királysága 1310-ig, harmadik megkoronázásáig legitimnek sem nevezhető. Az országbíróról teljesen hallgató adatok közepette több alapja látszik annak, hogy a méltóság ekkoriban betöltetlen volt.

Egy évtizednyi hiátus után 1311-től lehet újra forrásadatokat találni királyi országbíróra a Csák nemzetségnek megint csak az Újlaki-ágából való János személyében. Imént említett nagyhatalmú rokona ebben az évben halt meg.²⁵ A király az előző év nyárutóján lett törvényesen megkoronázott ura az országnak, a háttérben Gentilis bíboros alkuk sorával igyekezett elismertetni Károly királyságát az országnagyokkal, az uralkodó pedig eleinte őrizve a törékeny egyensúlyt a hatalmát névleg elismerő hatalmasságokkal, „koalíciós” kormányzatra próbált berendezkedni.²⁶ Az uralkodó működési tere azonban roppant szűkös volt, igen távol állt az országterület egésze fölötti fennhatóságtól. A számító alkukra épített – ezért mondhatni megalkuvó – személyzeti politika a hatalom felsőbb köreiben nem nyújtott szilárd bázist és biztos támaszt számára. Az eme viszonyok között kiválasztott első országbíró, Csák János működése visszatükrözi a korabeli viszonyok zavarosságát és törékenységét.²⁷ Mindössze 10 oklevél maradt fenn János országbírói működésének 3 évéből. Az alkudozásokra épített, kompromisszumokon

PÁL: *Magyarország világi archontológiája 1301–1457*. I–II. Budapest, 1996. I. 6–10. pp. (História Könyvtár. Kronológiák, adattárak 5.)

²² Bertényi Iván, s a feltehetően az ő nyomán Piti Ferenc kérdőjelesen Csák Ugrin országbíróját feltételezik, Engel Pál viszont betöltetlennek tartja a méltóságot.

²³ Anjou-kori Okmánytár. Codex diplomaticus Hungaricus Andegavensis. Szerk. Nagy Imre, Tasnádi Nagy Gyula. I–VII. (1301–1359). (Magyar Történelmi Emlékek. Első osztály: Okmánytárak.) Budapest, 1878–1920. (a továbbiakban: AO.), I. 240–241. Anjou-oklt. I. Szerk. Kristó Gyula, 99–100. pp. (208. szám).

²⁴ Csák Ugrin esetleges országbíróját megfontolandó érveléssel vitatja: TÓTH ILDIKÓ: *Károly Róbert első országbírója. Adalékok Csák János országbírói működéséhez*. (Tanulmányok a középkori magyar történelemről. Az I. Medievisztikai PhD-konferencia – Szeged, 1999. július 2. – előadásai.) Szerk. Homonnai Sárolta – Piti Ferenc – Tóth Ildikó. Szeged, 1999. 146–147. pp.

²⁵ KMTL. 697. 'Ugrin 2.' szócikk (a szócikk Szovák Kornél munkája). Szovák Kornél Bertényi Iván véleménye nyomán valószínűsíti Csák nembéli Ugrin 1304 és 1311 közötti országbíróját.

²⁶ I. Károly hatalomra kerülésével és első éveivel kapcsolatban ld. ENGEL PÁL – KRISTÓ GYULA – KUBINYI ANDRÁS: *Magyarország története 1301–1526*. Budapest, 2002. 34–36. pp. (Osiris tankönyvek) (a vonatkozó rész Kristó Gyula munkája) (a továbbiakban: Mo. tört. 1301–1526); főúri környezetének személyi összetételével kapcsolatban: KRISTÓ GYULA: *I. Károly főúri elitje (1301–1309)*. Századok 133. (1999) 41–62. pp.

²⁷ Csák nembéli János országbírói működésének összefoglalását ld. Tóth Ildikónak a 24. jegyzetben idézett munkájában.

nyugvó politika hamar megbukott; Csák Máté igen gyorsan fegyveres támadást intézett az ország közepén megkapaszkodást kereső királyi központ ellen, s Károly már 1311-ben menekülni volt kénytelen. Visszahúzódott az ország délkeleti részébe, Temesvárott rendezve be székhelyét. A kormányzati konszolidáció esélyei az elhatalmasodó háborús állapotok közepette gyorsan elenyésztek. Nem csoda tehát, hogy Csák János országbíró-ságának éveiben a királyság rendezett jogélete csak az ábrándok szintjén létezhetett legfeljebb, a mindennapi életet a hadi lépések logikája határozta meg, az érdekérvényesítésben pedig a jogot nap nap után a nyers erőszak írta felül, s az ököljog érvényesülése a jogbizonytalanságot tette folyamatossá és állandóvá.²⁸ Ráadásul a kormányzat személyi bázisa is szerfölött ingatagnak bizonyult; sorozatos árulások és lázadások tették kétségesse a királyi hatalom jövőjének esélyeit. 1324-ből származó oklevél²⁹ visszatekintéséből értesülhetünk arról, hogy e kihívások közepette Csák János országbíró hűsége és állhatatossága is gyengének bizonyult, s nagy valószínűséggel 1314 során elárulta végül a királyt, amikor távoli rokona, a legnagyobb tartományúr, Csák Máté oldalára állt. Közlebről a hivatkozott irat arról tájékoztat, hogy Csák fia Jánost Károly király a főpapok és a bárók tanácsára megfosztotta a Nógrád megyei Ecség nevű vár tulajdonától és a vár körül lévő négy birtoktól, valamint további más földjavaktól, mivel a király ellen árulást követett el, és őt Máté kezére akarta adni, a király azonban szerencsésen megmenekült, János pedig hűtlenségben maradva fejezte be életét.³⁰

Az alkudozásokra alapozott királyi politika kudarc nyomán I. Károly király számára rövid időn belül világossá lett, hogy a sikeres kormányzati konszolidáció csak eredményes fegyveres országegyesítés révén érhető el, s 1311 kudarcos tapasztalatainak tanulságával – kivált pedig önbizalmat nyerve az 1312 nyarán megívott győztes rozgonyi csatával – eltökélten végigvitte a tartományúri rendszer katonai felszámolásának programját. Ennek folyamatában szembetűnően új alapokra helyezte személyzeti politikáját, a régi főúri elit előkelő nemzetségi múlttal rendelkező, sorra kompromittálódó nagyjai helyébe vagy a nagy nemzetségek jelentéktelenebb oldalágairól, vagy kevésbé fényes múltú úri nemzetségekből származó birtokosokat, esetenként pedig egyszerű nemeseket emelt vezető méltóságokba.³¹ Második országbírója, Hermán nemzetségbeli Lampert esetében is érvényes ez, mert sem ő, sem a neve mellett megadott nemzetség nem rendelkezik az Árpád-korból felemlíthető jelentékeny szereppel. Ki volt hát Lampert mester?

Nevének országbíró-sága idejéből fennmaradt rengeteg említése ellenére sem állíthatjuk, hogy gazdag ismeretekkel rendelkezünk róla. Működésének feltárása kapcsán összesen 275 oklevél volt mozgósítható és adatbázisba felvehető, ám a kútfők viszonylag

²⁸ A tartományúri rendszer felszámolásának, illetve az ország fegyveres újraegyesítésének eseménytörténetével kapcsolatban tüzetes és alapvető részlettanulmányokként ld. ENGEL PÁL: *Az ország újraegyesítése. I. Károly küzdelmei az oligarchák ellen (1310–1323)*. Századok 122. (1988) 89–146. pp.; KRISTÓ GYULA: *I. Károly király harcai a tartományurak ellen (1310–1323)*. Századok 137. (2003) 297–347. pp. A korszak történéseinek összefoglalását újabb monografikus feldolgozásokban ld. BERTÉNYI IVÁN: *A tizennegyedik század története*. Budapest, 2000. 25–44. pp. (Magyar Századok), valamint CSUKOVITS ENIKŐ: *Az Anjouk Magyarországon*. I. rész. I. Károly és uralkodása (1301–1342). Budapest, 2012. 70–85. pp. (Magyar Történelmi Emlékek. Értekezések / Monumenta Hungariae Historica. Dissertationes).

²⁹ Anjou-oklt. VIII. Szerk. Blazovich László. 70–71. pp. (123. szám).

³⁰ Az irat latin szövegének kiadását ld. AO. II. 115–117. pp.

³¹ I. Károly új arisztokráciájáról ld. Mo. tört. 1301–1526. 51–55. pp., valamint CSUKOVITS ENIKŐ: *I. Károly és uralkodása* i. m. 88–91. pp.

magas számához képest a személyes mozzanatokot illetően szerény szintűek az információk. Érdeemes mindenekelőtt összefoglalni a Lampert mester személyére vonatkozó adatokat és következtetéseket.

Már névhasználata kapcsán az a meglepő észrevétel adódik, hogy egyetlen olyan iratunk sincsen, amelyben neve mellett ott szerepelne nemzetségnevének feltüntetése. Hogy őt mégis a Hermán nemzetségbe soroljuk, annak egyedüli alapját a néhány iraton fennmaradt háromszögletű pajzs alakot mutató pecsétjében látható címerképe adja.³² A címermezőben jobb lábán álló, lépő balját felemelő, összezárt szárnyú, gyűrűbe csavarodott farkú, fejét hátraszegve az ég felé fordító sárkány alakja látható, aki a feje fölött lévő, lefelé fordult holdsarlóba néz.³³ A 14. századból 5 olyan Hermán nemzetségbeli előkelőnek a pecsétjét ismerjük, akiknek pecsétmezejükben ez a sárkányalak előfordul, így nem lehet kétséges, hogy Lampert országbíró is ennek a nemzetségnek volt a tagja. Pecsétfelirata a következő: *S.[igillum] magistri Lamperti iudicis domini regis*. A nemzetségi címerek egykori szakértőjének, Csoma Józsefnek a következtetése szerint a nemzetség címerén az aranyszínű sárkány vörös mezőben állt.³⁴

Maga a nemzetség Kézai szerint német eredetű volt, Gizella királyné kíséretében jött az országba, s Nürnbergből származik, neve eredetileg talán Hermann lehetett.³⁵ Ősi fészük Vas megyében található, amelynek emlékét a Szombathely részévé vált Gyöngyöshermán településnév őrzi. Régiségükre utal, hogy nemzetségi területük beljebb fekszik az országban, mint a 12. század közepe táján beköltözött Héder nemzetségé, amelynek birtokai ettől nyugatabbra helyezkednek el. A 14. századi úri nemzetségek átfogó feldolgozását elkészítő Karácsonyi János 3, egymástól messzire vetődött fő águkat különítette el egymástól.³⁶ A Vas megyei ág a 13. századból már csak nagyon sok, átláthatatlanul összefüggő töredékben fogható meg, Meszesy-ágnak nevezett másik águk Szemplén megyébe szakadt, legnevezetesebb águk pedig a Lackfy-ág, amely Nagy Lajos korában meghatározó jelentőségű bárókat, katonabárókat adott az országnak. Utóbbiak ősi fészke Temes és Arad megyék határvidékén kereshető. Engel Pál monumentális középkori genealógiája más tagolást követve 5 ág leszármazási tábláiba foglal-

³² Lampert országbíró fennmaradt okleveleinek többségét eredetileg zárópecséttel látták el, amelyeken többnyire legfeljebb a pecsét háromszögletű pajzs alakjának körvonala, illetve némi pecsét-töredék látszik. Függő pecsétes privilégiumainak száma csekély, s nemegyszer ezekről is elveszett a pecsét. Kevés megmaradt ép pecsétje sorában jól tanulmányozható pecsétképet őriz 1322. július 15-én Temesvárott kibocsátott privilegiális ítéletlevele, amely Debreceni Dózsa nádor érdekében kelt. Jelzete: Magyar Nemzeti Levéltár. Diplomatikai Levéltár (a továbbiakban: MNL. DL) 2119.; régi jelzete: Magyar Kamara Archivuma. Neoregistrata acta (a továbbiakban: MKA. NRA.) 694. 6. Kiadása: AO. II. 29–35. pp.; regesztája: Anjou-oklt. VI. Szerk. Kristó Gyula. 252–253. pp. (688. szám) Az iraton zöld-sárga sodraton függ az ép, háromszögű pajzs alakú, természetes színű pecsét.

³³ A pecsétkép jól tanulmányozható rajzolatát ld. *Csoma József: Magyar nemzetségi címerek*. Budapest, 1904. 95. p. Hermann nemzetség, 1. ábra. [Reprintkiadása: Csoma munkája *Karácsonyi János: A magyar nemzetségek a XIV. század közepéig*. I–III. Budapest, 1900–1901. művének a Nap Kiadó által közzétett – Budapest, 1995. – egykötetes változatában kapott kapcsolódó munkaként helyet, az oldalszám ebben: 1237. p.]

³⁴ Csoma József: *Nemzetségi címerek* i. m. 95–99. pp. (reprintkiadásban: 1237–1241. pp.)

³⁵ Simonis de Keza *Gesta Hungarorum*. Caput 88.: „*Hiemanni [recte: Hermanni] siquidem generatio ex Nurimberc oritur, satis sunt nobiles, cum regina Kisla intraverunt.*” In: *Scriptores rerum Hungaricarum tempore ducum regumque stirpis Arpadianae gestarum*. Edendo operi praefuit Emericus Szentpétery. I–II. Budapestini, 1937–1938. I. 190. p. (a szövegkiadást Domanovszky Sándor gondozta).

³⁶ KARÁCSONYI JÁNOS: *Magyar nemzetségek* i. m. II. 164–181. pp. [reprintjében: 617–634. pp.]

ja a Hermán nemzetség tagjait (Pestesi, Lackfi, Bakonyai vagy Palinai, Hermáni és Meszesi ágak).³⁷ Meglepő módon nincsen semmiféle adatunk azzal kapcsolatban, hogy Lampert országbíró a nemzetség melyik ágához tartozhatott. Azon bizonytalan és gyenge alapokon, hogy leghuzamosabban viselt s országbírósága mellett szinte mindig feltüntetett tisztsége csanádi megyésispánja volt, illetve, hogy kisszámú ismert birtokából Temes megyei érdekeltségűekről tudunk,³⁸ feltevészerűen leginkább a Lackfi ághoz való kötődését valószínűsíthetjük. Mindenesetre azt sem szabad elhallgatnunk, hogy a 14. századi nemzetségek genealógiájának idézett 2 meghatározó szakmunkája – Karácsonyi János és Engel Pálé – nem helyezi el sehol a Hermán nemzetség családfáján Lampert országbírót, noha mindketten konstatálják odatartozását.³⁹

Családi viszonyaira utaló adatok életidejéből lényegében nem maradtak ránk. Az egyetlen értékelhető mozzanat, hogy amikor a királlyal létrejött 1319. évi birtokcseréjéről az uralkodó 1323-ban privilegiális megerősítő oklevelet adott ki, ezen iratban Imre fia: Lampertként történik róla említés.⁴⁰ Apja nevét innen tudhatjuk, azonban a Hermán nemzetség már említett genealógiai tábláin hozzá hasonlóan ő sem lelhető fel. Családi viszonyaival kapcsolatban ugyancsak őriz egy csekélyke adalékot egyik, halála utáni kelt irat. A csanádi káptalan 1324. július 15-én kiadott oklevele szerint a néhai országbíró káplánja, Mátyás pap a káptalan színe előtt megjelenvén kinyilvánította, hogy Lampert mester végintézkedésének egyéb rendelkezései mellett olyan kötelezettséget rőtt hitvesére, miszerint annak vissza kellett adnia néhány oklevelet Lampert mester lánytestvére, Pósa fia Ihon fia Tamás hitvese részére, amelyek *Teyed*, *Kozmahaza* és *Wyk* birtokokra vonatkoztak, s tennie kellett ezt azért, nehogy visszatartásuk az ő – ti. Lampert mester – lelkét terheljék az Úr előtt.⁴¹ Hitvesének, valamint leánytestvéreinek nem

³⁷ ENGEL PÁL: *Magyar középkori adattár. 1. Magyarország világi archontológiája. 2. Középkori magyar genealógia.* PC CD-ROM. Budapest, 2001. (Arcanum Digitéka). Hermán nem 1–5. tábla.

³⁸ Lampert mesterről birtokosi mivoltában legkorábban 1319-ből szerezhetünk információkat, amikor ez év június 5-én az uralkodó Temesvárott olyan oklevelet ad ki, miszerint királyi érdekeit az szolgálja, ha a Vejtehi Tivadartól vásárlás és csere útján szerzett Temes megyei Széphely és Sajtos birtokai szomszédságában ugyancsak megszerezheti Lampert mestertől annak szintén Temes megyei Miklóskereke, Partaszeg és Karácsontelke nevű birtokait, ezért elveszi tőle azokat, és cserében a Csanád megyében fekvő Halász, Rázsán és Tömörkény birtokokat adja oda neki értük (Anjou-oklt. V. Szerk. Kristó Gyula. 189–190. pp. – 479. szám –). Erről a birtokcseréről Lampert mester utóbb, 1323. november 2-án privilegiális oklevelet adat ki a királlyal (Anjou-oklt. VII. Szerk. Blazovich László – Géczy Lajos. 258. p. (554. szám –)). Minthogy további adataink nem állnak rendelkezésre Lampert térségbeli birtoklásával kapcsolatban, az sem zárható ki, hogy mind csanádi ispánja, mind környékbeli birtoklása azzal függ pusztán össze, hogy a király Temesvárt tette székhelyévé, s Lampert birtoklásának nincs tényleges múltja a térségben. Élete utolsó éveiből ismert Nyitra és Trencsén megyei birtokosi érdekeltségei is bizonyosan a Csák Máté-féle territórium 1321-ben bekövetkezett királyi birtokba vételével és pacifikálásával állnak összefüggésben, de arra nézve semmi támpontunk nincsen, hogy Lampert mesternek régebbre nyúló birtoklása is lett volna a térségben.

³⁹ KARÁCSONYI JÁNOS: *Magyar nemzetségek* i. m. II. 181. p. [reprintjében: 634. p.] A nemzetség feldolgozását követő záró megjegyzése: „Végül fölemlítjük, hogy azon Lampert, ki 1313–24. években országbíró és csanádi főispán volt, czímerének tanúsága szerint a Hermán nemzetség tagja volt.” Engel Pál hivatkozott genealógiai tábláin nem helyezi el Lampert mestert, és utalást sem tesz személyére, ám munkája archontológiai részében az országbírók listájában a Hermán nemzetségbe tartozóként tesz róla említést. ENGEL PÁL: *Középkori adattár* i. m. a királyi országbírók jegyzéke. Archontológiájának könyvváltozatában: ENGEL PÁL: *Magyarország világi archontológiája* i. m. I. 6. p.

⁴⁰ Anjou-oklt. VII. Szerk. Blazovich László – Géczy Lajos. 258. p. (554. szám).

⁴¹ MNL. DL 91 200.; régi jelzete: Festetics cs. lt. Ign. Misc. 27.; kiadása: AO. II. 147–148. pp.; regesztája: Anjou-oklt. VIII. Szerk. Blazovich László. 176. p. (347. szám).

adja meg nevét az oklevél, mindössze sógorát nevezi meg az irat, illetve olyan birtokok nevét, amelyek talán Lampert mester családjának érdekeltségébe tartozhattak, s ezért tartotta azokat fivérként a maga kezén az országbíró. Sajnálatos azonban sem sógorának nevéből annak közelebbi kilétét, sem a lokalizációs támpontok nélkül vulgáris alakban szereplő helynevek azonosítását nem lehet biztos alapon meghatározni, illetve elvégezni.

Hermán nembéli Lampert személyével kapcsolatban megjegyzést érdemlő momentum még talán, hogy neve mellett csaknem kivétel nélkül a mester, *magister* megjelölő cím szerepel, s legfeljebb egyszer fordul elő a legmagasabb szinten álló előkelők korban szokásos megjelölése, a *comes* rangjelző cím.⁴² Ez azért kelthet figyelmet, mert ispán értelemben amúgy mindvégig kijárt a *comes* titulus is neki, hiszen 1313/14-től csanádi ispán is volt haláláig, utolsó éveiben pedig Nyitra megye (1322-től), majd Zala megye (1323-tól) ispánságát is megkapta a királytól, továbbá Nyitra megyében a tapolcsányi várnagyságot is betöltötte (1322-től).⁴³ Ispánságaival összefüggésben természetesen mindig *comes*-nek, mondják, ám ha azok nincsenek említve, nevéhez rendre a *magister* megjelölés tapad. A *magister* cím a 13. században – különösen az első felében, s főleg egyháziakat illetően – a tanultságra vonatkozó megkülönböztetés tartalmát is hordozta,⁴⁴ de itt aligha erről van szó; inkább a társadalmi hierarchiában elfoglalt helyre utalhat ez esetben a szó, ami a betöltött legmagasabb szintű méltóság ellenére is az alacsonyabb státusból való eredet korlátozó megítélés alá esését sejteti.

Vagyoni állapotára vonatkozólag ugyancsak szerény ismeretekkel rendelkezünk, bár arra nézve biztos fogódzókat találunk, hogy a magas tisztség az ő esetében is komoly jövedelmi gyarapodásra teremtett lehetőségeket. Bíróként természetszerűleg folyamatosan bírságrészek illették meg a perekben általa elmarasztaltaktól, és bár hivatali működése idejéből a környezetét alkotó személyzet úgyszólván ismeretlen, a kis számban névről ismert emberei között éppen bírságszedői, Péter mester és Kamenus *comes* is megtalálhatók. Előbbi 1322-ben, utóbbi pedig 1323-ban adtak ki olyan értelmű iratokat, amelyek szerint fizetésre kötelezett szabolcsi nemesek a rájuk rótt királyi bírságokat az országbíró felé rendben megfizették.⁴⁵ Ugyancsak az országbírót illető bírságokat érinti

⁴² Eredetiben fennmaradt saját iratában egyszer sem titulálja magát *comes*-nek Lampert mester, azon 1 eset, amikor oklevelében ez olvasható neve mellett, a váradi káptalan átírásában fennmaradt oklevélszöveg (1315. szept. 11.; Anjou-oklt. IV. Szerk. Kristó Gyula. 64. pp. (152. szám) és még ha nem is vonjuk kétségbe, hogy a káptalan pontosan írta át az országbírói parancslevelében foglaltakat, annyi mindenesetre leszögezhető, hogy ez az országbíró működésének korai, az adminisztráció erősen kiforrotlan szakaszában keletkezett dokumentum. Akad még egy eset, amikor Lampertet *comes*-nek titulálja 1323. évi iratára hivatkozva egy oklevél, ám ez 1419-ben készült, Garai Miklós nádortól származó tartalmi átírásban fennmaradt hivatkozás, ahol egyáltalán nincs említett bizonyosság, hogy a *comes* titulust nem az egy évszázaddal későbbi gyakorlatnak megfelelően illeszti Lampert neve mellé a megszövegező (V. ö.: Anjou-oklt. VII. Szerk. Blazovich László. 53. p. (94. szám) és 85. p. (169. szám). E kivételszámra menő esetekhez képest kétségtelenül a *magister* titulus volt jellemző Lampert országbíró névhasználatára, amit egyébként pecsétfelirata is tükröz.

⁴³ ENGEL PÁL: *Magyarország világi archontológiája* i. m. II. 99. s az ott megadott további helyek.

⁴⁴ A *magister* kifejezés lehetséges jelentéstartalmát illetően gazdag, súlyos vitákkal tarkított szakirodalom mozgósítható többek között Mályusz Elemér, Mezey László, Fügedi Erik, Köblös József, Solymosi László, Rácz György, Koszta László tollából. Ennek legújabb összefoglaló áttekintését ld. C. TÓTH NORBERT: *A „Mályuszi modell” érvényessége: vissza az alapokhoz?* In: Egyházi társadalom a Magyar Királyságban a 16. században. Szerk. Varga Szabolcs – Vértesi Lázár. Pécs, 2017. 18–23. pp. (Seria Historiae Diocesis Quinqueecclesiensis XVII.)

⁴⁵ 1322. február 25. MNL. DL. 50 712.; régi jelzete: Kállay cs. lt. 133. 77.; kiadása: AO. II. 3–4. pp.; regesztája: Anjou-oklt. VI. Szerk. Kristó Gyula. 175. p. (466. szám), valamint 1323. július 22. MNL. DL

két olyan királyi irat, amelyek közvetlenül a Lampert mester halála utáni napokban keltek. Az ugcasai ispánnal, Dénes fia: Tamás mesterrel szemben elmarasztalt István fia Jánost az uralkodó felmenti azon bírságrész megfizetése alól, amely az országbírói illetve meg, miután halála előtt Lampert mester elengedte azt neki. A felmentés nem vonatkozik ugyanakkor a pernyertest illető bírságrészre.⁴⁶ Hasonló tartalmú egy másik, az egri káptalan javára szolgáló, Lampert mester kérésére kibocsátott királyi irat, amely arról tájékoztat, hogy Lampert mester néhai országbíró betegágyának esvén végrendeletében lelki üdvéről gondoskodva az uralkodó beleegyezésével olyan intézkedést tett, miszerint az egri káptalan számára elengedi mindazon bírságokat, amelyekkel korábban a szóban forgó egyházat sújtotta az oklevélben megnevezett nemesek ellenében.⁴⁷ Az országbíró a kirótt bírságok révén esetenként birtokszerzeményekhez is hozzájutott. Amennyiben az elmarasztalt nem teljesítette fizetési kötelezettségeit, birtokátadással kellett kárpótolnia a bírót. Ilyen eset emlékét őrzi egy királyi oklevél,⁴⁸ amelyből arról értesülünk, hogy a Lampert mester által több bírsággal sújtott Dénes nevű Baranya megyei nemes az elmaradt fizetség fejében Töttös és Esztyén birtokait volt kénytelen a bíró kezére adni, akitől azután kikiáltás után – más kiváltani akaró nem lévén – Beke fia István Citó falubeli birtokos nemes váltotta ki azokat 60 márkáért.

Vagyongyarapítása érdekében hatalmi pozíciójának egyéb módon történő érvényesítésétől sem riadt a jelek szerint vissza. E téren megint csak halála után kelt királyi oklevelek őriznek beszédes információkat. Néhány héttel Lampert mester elhunytát követően Berencsi Bogár fia Márton mester a Szilágy néven említett Közép-Szolnok megyei Aranyos vár ispánja panaszt emelve az uralkodó elé járult, visszakérve a Nyitra megyei Surány birtokot a rajta lévő Szent Miklós-egyházzal együtt, amelyet a néhai Lampert mester országbíró jogtalanul elfoglalva tartott, holott tudatában volt annak, hogy az vétel jogán és címén Márton mestert illeti. Halálát megelőzően azután a birtokról Lampert mester a király jelenlétében lemondott. Az uralkodó tekintetbe véve Márton mester érdemeit, nevezetesen, hogy vérének hullatásával különböző hadjáratokban kitüntette magát – így például a zágrábi hadjáratban, valamint a Tivadar bán fia János által védett miháldi vár visszafoglalásakor –, továbbá mert példásan helytállt az országra támadó német és cseh hadak betörése alkalmával, illetve nagy szolgálatoakat tett számára a Bazarab havasalföldi vajdához tett többszöri követjárásaival is, jutalomképpen engedve kérésének, visszaadta neki a szóban forgó javakat.⁴⁹ Ugyanezen indoklást megismételve I. Károly király egy másik oklevelében a Nyitra megyei Dovorány birtokot Pelintelek

50 742.; régi jelzete: Kállay cs. lt. 1300. 109.; kiadása:AO. II. 82. p.; regesztája: Anjou-oklt. VII. Szerk. Blazovich László – Géczy Lajos. 176. p. (376. szám).

⁴⁶ 1324. július 10. MNL. DL 50 759., régi jelzete: Kállay cs. lt. 1300. 131.; kiadása: AO. II. 147.; regesztája: Anjou-oklt. VIII. Szerk. Blazovich László. 174. p. (343. szám).

⁴⁷ 1324. július 13. Heves Megyei Levéltár. Liber primus. XII-2/d. 162.; regesztája: Anjou-oklt. VIII. Szerk. Blazovich László. 174–175. pp. (344. szám).

⁴⁸ A hivatkozott királyi irat Nagymartoni Pál országbíró 1344. január 27-i tartalmi átírásában maradt fenn. MNL. DL 87 160.; régi jelzete: Esterházy cs. hercegi ágának lt. 32. B. 84.; regesztája: Anjou-oklt. VIII. Szerk. Blazovich László. 171–172. pp. (337. szám).

⁴⁹ 1324. július 26. MNL. DL 95 556.; régi jelzete: Binnyei vétel 19.; kiadása: Acta Universitatis Szegediensis. Acta Historica. XXXVI. 1971. 25–27. pp.; magyar fordítása: Károly Róbert emlékezete. Szerk. Kristó Gyula – Makk Ferenc. Budapest, 1988. 137–139. pp. (53. szám); regesztája: Anjou-oklt. VIII. Szerk. Blazovich László. 182. p. (361. – helyesen: 360. szám).

földdel együtt juttatta vissza Márton mester kezére, minthogy Lampert mester jogtalanul azokat is a maga birtokába vonta, bár ez esetben is a szilágyi ispán vétellel szerzett javairól volt szó, s ennek – az irat szerint – Lampert mester szintén tudatában volt, s a király jelenlétében halálát megelőzően ugyancsak lemondott uralmukról.⁵⁰ E hatalommal való visszaélést sejtető esetek bizonyosan azzal állnak összefüggésben, hogy Csák Máté 1321 tavaszán bekövetkezett halálát követően tartományára kiterjesztette hatalmát a királyi kormányzat, s a térségben a következő évtől Nyitra megyét irányító ispánként Lampert mester volt az új rend legfőbb letéteményese. A terület hatalmi konszolidációja nyilvánvalóan igen összetett folyamat volt, ahol a korábbi évtizedek nyers hatalmi erőszak révén átszabott uralmi, irányítási, igazgatási, jogszolgáltatási, birtoklási és függelmi viszonyai nehezen átlátható és összekuszálódott állapotokat mutathattak, így a sok tisztázatlanság közepette az új rend kialakítása, az élet normalizálása, illetve a fennálló állapotok átszabása és felülírása valószínűleg csak sok-sok érdeksérelem keltése mellett volt kivitelezhető. Más oldalról viszont a zavaros helyzet egyszersmind jó esélyeket kínált a dolgok formáló részvevőinek arra, hogy e közegben a maguk magánérdekeit is jól érvényesítsék, és meglehet, hogy az efféle lehetőségek kihasználásától működése során Lampert mester sem feltétlenül ózdkodott. Ilyen irányba mutatnak legalábbis a fenti esetek, amelyekben első ránézésre kiváltképpen az a körülmény meglepő, hogy a pozíciószerezést az országbíró itt olyan birtokos rovására valósítja meg, aki egyébként jeles szolgálattal szerzett érdemeket I. Károly oldalán. Ám, hogy a helyzet ennél sokkal bonyolultabb, az azon tényekkel szembesülve válik világossá, hogy Bogár fia Márton mester annak előtte 1318-ig Csák Máté tárnokmestere, és egyik legközelebbi híve, vezető szerviente, hovatovább bizalmasa volt,⁵¹ és csak az országegyesítő harcok sikerei nyomán állt át a királyi szolgálatába. A helyi közegben ismert szerepének megítélése nem feltétlenül esett egybe azzal az elbánással, amelyben Márton a király a maga politikai érdekei szerint a Lampert országbíró halála körüli és az azt követő időben részesítette.⁵²

Érdekes módon még negyedszázaddal az országbíró halála után is találkozni lehet olyan birtokszerzésével kapcsolatos jogesettel, amelynek során kérdőjelek merültek fel a szerzés tisztaságát, jogszerűségét illetően. Amikor Gilétfi Miklós nádor 1349. szeptember 19-én a Temes megyei nemesség számára Temesvár közelében általános gyűlést (*generalis congregatiot*) tartott, néhány nemes azzal a panasszal állt elő, hogy egykor Lampert mester néhai királyi országbíró az ő Temes megyei Kalanda birtokukat ok nélkül elfoglalta, amit a megye alispánja, szolgabírái, esküdt ülnökei és egész nemessége tanúsíthatnak. A nádor kérdésére e megkérdozettek a király és Szent Koronája iránti hűségükre a Kereszt fáját megérintve vallottak az elhangzott panasz igazsága mellett, aminek tanúságára a nádor oklevelet adott ki.⁵³ Ugyan nincsenek további ismereteink sem

⁵⁰ 1324. július 26. Nyitrai káptalan magánlevéltára 44. 59. MNL. Diplomatikai Fényképgyűjtemény (a továbbiakban: DF) 273 599.; kiadása: AO. II. 151–151. pp.; regesztája: Anjou-oklt. VIII. Szerk. Blazovich László. 182–183. pp. (361. szám).

⁵¹ KRISTÓ GYULA: *Csák Máté tartományúri hatalma*. Budapest, 1973. 123–124. pp. Márton mesternek Csák Máté hatalmát kiszolgáló, a nyitrai püspökséggel szembeni visszaélései miatt kiközösítést is maga után vonó szerepére ld. Anjou-oklt. V. Szerk. Kristó Gyula. 28–31. pp. (48., 49. számok).

⁵² V. ö. ENGEL PÁL: *Magyarország világi archontológiája* i. m. I. 268. p. és II. 32. p.

⁵³ 1349. szeptember 19. MNL. DL 4076.; régi jelzete: MKA. NRA. 1537. 33.; kiadása: AO. V. 319. p. (182. szám); regesztája: Anjou-oklt. XXXIII. Szerk.: Sebők Ferenc. 344. p. (705. szám).

az egykori történések részleteit, sem a szóban forgó panasz következményeit illetően, mindenesetre ez az eset is arra utal, hogy Lampert mestertől nem állt távol hatalmi helyzetének kihasználása a birtokszerzésben.

Életútjának személyes mozzanatai sorából halálának körülményeire, idejére szükséges még kitérni. Noha a régi történeti irodalom e tekintetben sokféle álláspontot hangoztat, az *Anjou-kori Oklevéltár*nak a vonatkozó időszak, az 1324. év teljes oklevélhagyatékát feldolgozó⁵⁴ adatai ismeretében Piti Ferenc a lehető legnagyobb pontossággal tisztázta a kérdést.⁵⁵ 1324 nyarán I. Károly király hadjáratot intézett az Erdélyben kitört szász lázadás megfékezésére,⁵⁶ s ebben a hadjáratban – okleveles adatok tanúsága szerint – Lampert országbíró is az uralkodó környezetéhez tartozott. Bár királyi oklevelek méltóságsorában neve utoljára még 1324. július 5-én és 6-án is feltűnik,⁵⁷ ám meglehet, hogy az iratszövegek lejegyzése néhány nappal korábbra esett, és csak a megpecsételés idején keltezték azokat. E feltevést valószínűsíti, hogy 1324. július 8-án a budafelhévízi Szentháromság-egyház perjelének oklevele már halottként beszél az országbíró személyéről,⁵⁸ márpedig a hír Erdélyből aligha jutott el két napon belül Budafelhévízre. Leginkább az valószínűsíthető, hogy Lampert mester valamikor 1324 júliusának első napjaiban – legkésőbb július 4-i vagy 5-i felső időhatárral – halhatott meg a királyi sereg Küküllő folyó menti táborában. Hogy a halál időpontja nem eshetett messze ettől a felső időhatártól, arra abból lehet következtetni, hogy a Lampert országbírónak a betegágyán tett, fentebbiekben hivatkozott végintézkedéseiről, engesztelő engedményeiről július 10. és 15. között állították ki a király környezetében az okleveleket, valamennyit a Küküllő folyó menti helymegjelöléssel, az egyikben még azt is hozzátéve, hogy *Karachynus* háza mellett.⁵⁹ Piti Ferenc egyenesen azt a feltételezést is megkockáztatja, hogy Lampert mester talán éppen ebben a házban hunyhatott el.⁶⁰

Ha Hermán nembeli Lampert évtizedes országbírói működéséről, bírói gyakorlatáról és felfogásáról törekszünk képet alkotni, ismét csak a működése emlékeit legteljesebben összegyűjtő, már említett okleveles adatbázishoz kell segítségért folyamodnunk. A benne foglalt 275 okirat⁶¹ kapcsán mindenekelőtt 2 megjegyzést szükséges tenni, elsősor-

⁵⁴ Anjou-oklt. VIII. Szerk. Blazovich László. Szeged–Budapest, 1993. passim

⁵⁵ PITI FERENC: *Okleveles adatok az 1324. évi országbíróváltás történetéhez*. Fons 5. (1997) 243–250. pp.

⁵⁶ Erdély története. I–III. Főszerk.: Köpeczi Béla. Szerk.: Makkai László – Mócsy András – Szász Zoltán. Budapest, 1986. I. 321–322. pp.

⁵⁷ Anjou-oklt. VIII. Szerk. Blazovich László. 168. p. (331. szám) 318. p.

⁵⁸ MNL. DL 86 965. (Esterházy cs. hercegi ágának lt. E. 208. 32.); regesztája: Anjou-oklt. VIII. Szerk. Blazovich László. 173. p. (341. szám).

⁵⁹ Ld. fentebb, a 46. számú jegyzetben.

⁶⁰ PITI FERENC: *Országbíróváltás* i. m. 248. p.

⁶¹ E számba éppen úgy beleértendők az országbíró által kibocsátott iratok, mint a nevét említő, más iratkia-dóktól származó oklevelek, így például az utasításai végrehajtásáról számot adó hiteles helyi jelentések, vagy olyan királyi iratok, amelyek valamilyen uralkodói rendelkezés kapcsán név szerint utalnak az abban tanácsot adó főemberekre. Lampert mester királyi iratok végén feltüntetett méltóságnévsorokban található előfordulásait csak 1323-ig, az országegyesítő harcok lezárulásáig, illetve a királyi székhely Visegrádra történt áthelyezéséig tartalmazza az adatbázis. E határt követően a rutinná váló privilegialis oklevélkiadásban egy-egy ilyen említésnek lényegében eljelentéktelenedik az információs értéke. A 275-ben megadott viszonylag magas iratszám kapcsán ugyancsak megjegyzést érdemel, hogy Lampert országbíró saját neve alatt kelt iratai között ott szerepelnek azok az önhivatkozás szerű iratemplítések is, amikor valamely fennmaradt szövegű okmányában visszautal az adott ügyben korábban kelt, de ezen említésen túl szövegében már

ban is az anyag szórtságával kapcsolatban. Az első az, hogy a dokumentumokon belül komoly időbeli egyenetlenség mutatkozik. Az első 4–5 évből alig félszáz dokumentum származik, de úgy, hogy az első, 1316 végéig tartó 3 évből, mindössze 10. Az iratok hozzávetőleg kétharmada az 1320 utáni négy és fél évből maradt fenn. Nyilvánvaló, hogy mindez a fegyveres országegyesítés folyamatával magyarázható; a háborús időkben akadozva működhetett csak a jogszolgáltatás, míg a konszolidáltabb állapotok beálltával rendszeresebbé és megbízhatóbbá, egyszersmind jobban dokumentálttá vált a bíróságok működése. A másik szembetűnő körülmény, hogy a dokumentumok között nagyon alacsony az ügyeket lezáró ítéletlevelek aránya, különösen az eredeti példányban fennmaradt, ünnepélyes kiállítású privilegiális iratoké. Ezek mennyisége elhanyagolhatóan kevés. Ezzel szemben nagyon sok a perfolyamok akadozó bonyolításáról árulkodó irat, és itt nem is elsősorban a sok perhalasztásról van szó, hanem a bíróság előtti rendszeres meg nem jelenésekről, az efféle engedetlenségeket követő bírságolásokról, azután e bírságfizetések elmaradásáról, illetve az egyik fél bíró előtti hasztalan várakozásának gyakori előfordulásáról, amely eljárást megakasztó körülmények újra meg újra memoriális iratkiállításra szolgáltatott indítékot. Sok kétségünk nem lehet afelelől, hogy az iratanyag ilyesfajta természete nagyrészt ugyancsak az országegyesítő harcok elhúzódásával, a velük járó bizonytalanságokkal, illetve a szétzilálódott belső kormányzati viszonyokkal magyarázható.

Nemcsak mennyiségi, hanem tartalmi tekintetben is érdemes az összegyűjtött okiratok kapcsán egy megjegyzést tenni. Adatbázissá szervezett irathagyatéka a magas dokumentumszám ellenére is csak bizonytalan körvonalakban enged megrajzolni Hermán nembéli Lampert bírói karakterét. A határozottabb képalkotáshoz alapvetően hiányoznak azok a szilárd kiindulópontok, amelyek talaján megbízhatóan jellemezhető lenne az országbíró ítélkezési gyakorlata, s jól megfoghatóak lennének annak egyedi vonásai. Nagyobb számú ítéletlevelek hiányában nem állnak rendelkezésünkre például olyan *arengák*,⁶² amelyek a privilégiumok jellemző formulái, s az a rendeltetésük, hogy az iratbevezetést követően a textusra térve valamiféle hangsúlyos általános elvi deklarációval emeljék az okirat megfogalmazásának ünnepélyességét. Kétségtelen ugyan, hogy sok *arenga* nem lép túl a közhelyes igazságok hangoztatásának szokásosnak mondható gyakorlatán,⁶³ ám nagyobb számú ilyen típusú formulás elem vizsgálata során rendszerint adódik egy-két olyan megfogalmazás is, amely az egyszerű rutint meghaladva va-

nem ismert oklevelére, amelyek kikövetkeztetett tartalmából a fenntartó iratban rögzített adatokat meghaladó új értesülések nem remélhetők.

⁶² Lampert országbíró oklevelei közül mindössze kettőben tanulmányozható *arenga* szövege: (1.) 1320. július 24. Temesvár. MNL. DL 40 389.; régi jelzete: Múzeumi Törzsanyag; regesztája: Anjou-oklt. V. Szerk. Kristó Gyula. 332–333. pp. (866. szám), (2.) 1320. augusztus 1. Temesvár. Archiv Hrvatske. Zagreb. Draskovich cs. lt. Archivum maius 12. 10. (= MNL. DF 283 668.) regesztája: Anjou-oklt. V. Szerk. Kristó Gyula. 334. p. (871. szám). E két sablonos megfogalmazású *arenga* nem árnyalja használhatóan a Lampert mester bírói felfogásáról kialakítható képet.

⁶³ Az oklevélformulákra általában ld. SZENTPÉTERY IMRE: *Magyar oklevéltan*. Budapest, 1930. 19–21. pp. (A Magyar Történettudomány Kézikönyve II/3.); SOLYMOSI LÁSZLÓ: *Oklevéltan*. In: A történelem segédtudományai. Szerk. Bertényi Iván. Budapest, 1998. 186–191. pp. (A történettudomány kézikönyve I.). A magyarországi *arenga*-használat okleveles gyakorlatára: KURCZ, AGNES: *Arenga und Narratio ungarischer Urkunden des 13. Jahrhunderts*. *Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung*. 70. (1962). 323–354. pp.

lamilyen egyedibb szint is hordoz, elárulva ezzel egy-egy ügy kapcsán némi keveset a bíró elvi felfogásáról, illetve személyes bírói meggyőződéséről. Hasonló fontosságuk lehet az ítéletlevelek azon passzusainak, amelyek a meghozott döntés kapcsán valamiféle indoklást is rögzítenek. Ilyenkor vagy a normatívnak tekintett országos szokást öntik szavakba az ítélet döntési alapjaként, vagy magyarázó jelleggel megvilágítják az okfejtést, amely a meghozott ítélet kimondásához vezetett, hangsúlyt adva a bizonyítás során döntő jelentőséggel latba eső mozzanatoknak. Végül egy-egy bíró ítélkezési gyakorlatának egyedi jellegzetességeiről azok az esetek képesek árulkodó adalékokkal szolgálni, amikor a megszokott gyakorlat menetét valamilyen szokatlan körülmény kibillenti, a bíró pedig kénytelen a kialakuló rendkívüli vagy szokatlan helyzetet valamilyen formában kezelni, és ezáltal az ügymenetet megfelelő eljárásjogi mederben tartani. Hermán nembeli Lampert működése kapcsán mindhárom ezen említett mozzanat tekintetében kifejezetten gyengék a forrásadatottságok, s a kevés célzottan mozgósítható adat miatt az elemzésnek be kell érnie a bírói kép kevéssé határozott és markáns rajzolatával.

Lampert mester országbírói működésének első periódusa az 1313/14 és 1318. közötti időszakra vonatkozólag határozható el. A terminus nyitányának bizonytalansága abból adódik, hogy az első Lampert országbíróra vonatkozó fennmaradt okleveles adat egy 1313. szeptember 29-én Budán kiadott oklevelében jelölhető meg,⁶⁴ ám ez időben – egészen 1314. július 12-ig bezárólag⁶⁵ – még az előző országbírónak, Csák nembeli Jánosnak is akadnak a tisztségben említései.⁶⁶ A helyzet értelmezésében kétféle álláspont ismert, nevezetesen Bertényi Iván azt valószínűsítette, hogy I. Károlynak egy rövid időszakban 2 országbírója is volt,⁶⁷ ezzel szemben Engel Pál olyan feltételezésnek adott hangot, miszerint a Hermán nembeli Lampert első országbírói említését fenntartó oklevél dátumhibás irat lehet, amelyben az 1313-as év megadása tollhibából eredhet a helyes 1314 helyett,⁶⁸ így Lampert mester ténylegesen csak Csák János hűtlenségének lelepleződését követően, valamikor 1314 nyárutóján foglalhatta el tisztségét. Minthogy mindkét hipotézis mellett lehet megengedő érveket találni, és egyikkel szemben sem hozható fel döntő bizonyíték, a problémára pillanatnyilag nem adható egyértelmű megoldás.

Lampert országbíró működésének első néhány éves szakaszát alapvetően meghatározzák a belháború törékeny viszonyai. Már történt rá utalás, hogy a kevés fennmaradt irat lépten-nyomon az ügyintézés akadozásáról árulkodik, hol a felek meg nem jelenése, hol a sok halasztás, hol az elmarasztalások gyenge foganasíthatósága, hol a felek valamelyikének ellenszegülése miatt. Végig vitt, érvényesített ítélettel lezárt peres ügyek igen kis számban ragadhatók meg ebből a korszakból, nagyobb horderejű peres eljárások pedig végképpen nem voltak e zűrzavaros években végrehajtható bírói döntéssel lezárhatók. Az országbíró által gyakorolt királyi ítélkezés alacsony határfokát további jól

⁶⁴ MNL. DL 1836. (MKA. NRA. 1505. 24.); kiadása: AO. I. 325. p.; regesztája: Anjou-oklt. III. Szerk. Kristó Gyula. 272–273. pp. (610. szám).

⁶⁵ Slovensky Národný Archív. Bratislava (Pozsony) (a továbbiakban: SNA.). Pálffy cs. It. Czoboriana 9. (= MNL. DF 266 084.); regesztája: Anjou-oklt. III. Szerk. Kristó Gyula. 349–350. pp. (790. szám).

⁶⁶ Az előző jegyzetben említetten kívül Csák Jánosnak még 2 további országbírói előfordulásáról – kiadott okleveléről – van ismeretünk az 1313. szeptember vége és az 1314. július eleje közötti időszakból, amelyek kétségtelen hitelű iratok. V. ö. Anjou-oklt. III. Szerk. Kristó Gyula. 280. p. (624. szám) és 312–313. pp. (703. szám).

⁶⁷ Bertényi Iván: Az országbírói intézmény i. m. 63. p.

⁶⁸ ENGEL PÁL: *Az ország újraegyesítése* i. m. Századok 122. (1988) 106. p.

észlelhető körülmények is visszatükrözik. Mindenekelőtt például a bírói területi hatáskör kiterjedésének kezdeti szűkössége. Még az 1314-15-ös állapotokhoz képest is egészen csekély övezetre, lényegében csak a délkelet-magyarországi térséget felölelő földrajzi közegre szűkül le az 1316-17 során elmélyült belháborúk idején a királyi hatalom hatóképessége.⁶⁹ Ekkoriban került sor a Közép-Tiszántúlon a Borsák, Északkelet-Magyarországon az Amadé-fiak, a Temes-vidéken Vejtehi Teodor, Zemplénben Petenye fia Péter tartományának felszámolására, de az erdélyi Kán László-féle territórium pacifikálása is folyamatos készenlétet, esetenként pedig katonai beavatkozást igényelt, míg a Dunántúl, Északnyugat-Magyarország és a Dráván-túl királyi uralom alá vonása a Kőszegiek, Csák Máté, valamint a szlavóniai hatalmasságok rendíthetetlennek látszó berendezkedése miatt egyelőre kilátástalan feladatként nehezedett az uralkodóra és táborára.⁷⁰ Csak 1317 második felétől kezd gyarapodni az országbírói tevékenységről valló oklevelek száma, s az is megfigyelhető, hogy egyre újabb területek válnak érintetté a királyi jogszolgáltatásban. Az 1320-as évekhez közeledve, majd pedig azután látványos üteművé vált a hatókör kibővülése, amely folyamat mind az ügyszám gyors felfutásában, mind pedig a területi érintettségek kibővülésében jól megragadható. Egyre több megye birtokosainak neve forog az ügyekben, egyre több térség válik érintetté az ügyintézésben, miként a jogeljárásokhoz tanúbizonytságot szolgáltató hiteles helyek száma is gyarapszik, és emellett az is látszik, hogy a közreműködésre felszólított káptalanok és konventek között a királyi központtól távolabb esők is sűrűbben jutnak az idő előre haladásával szerephez.⁷¹

A hadi események ritmusa ugyancsak befolyással van Lampert országbíró jogszolgáltató szerepének intenzitására. A katonailag eseménytelen szakaszokban folyamatos temesvári tartózkodások idején, vagy amikor a királyi udvar 1323 elején történt Visegrádra költözése nyomán a közeli Budafelhévízen állította fel ítélőszékét⁷² megszaporodnak az ügyek és az iratok, míg az élénk katonai cselekmények periódusaiban heteken hónapokon át hiányoznak a bírói tevékenységet tükröző dokumentumok. Nyilvánvalóan ezek azok a szakaszok, amikor a hadoszlások kihirdetéséig szünetelt a bíróságok működése.⁷³

⁶⁹ Míg a fegyveres konfliktus kiszélesedését megelőzően az országbírói tevékenységet dokumentáló kisszámú oklevél között Zemplén megyei vonatkozású ügy is előfordul (1315. július 18.: Anjou-oklt. IV. Szerk. Kristó Gyula. 51. p. – 118. szám), a következő években elsősorban dél-alföldi érdekeltségű ügyeket dokumentálnak forrásaink.

⁷⁰ A harcok részletes eseménytörténetét ld. fentebb, a 28. számú jegyzetben idézett munkákban.

⁷¹ Az ügyintézésbe vont, feladataik teljesítéséről írásos jelentésekben számot adó hiteles helyek köre az első években nemigen lépett túl a tiszántúli, dél-alföldi illetékességgel rendelkező egyházakon (egri, váradi, csanádi káptalanok, várad-előhegyi konvent), hogy azután fokozatosan elérje a hatalom alá vont térségek újabb és újabb intézményeit (székesfehérvári, erdélyi, óbudai, pécsi, hajszentlőrinci, kői, titeli, boszniai, kalocsai, bácsi, pozsegai káptalanok, leleszi, jászói, budafelhévízi, somogyvári, szekszárdi, pécsvárad, tihanyi konventek), az utolsó periódusban pedig eljutva a távolabbi, legkésőbb pacifikálható területek közhitelűségről gondoskodó szerveiig (veszprémi, pozsonyi, nyitrai, zágrábi, győri káptalanok). A folyamatot példák illusztrálja Tóth Ildikó: Adalékok Lampert országbíró működéséhez i. m. 188–189. pp. 30–37. számú jegyzetek.

⁷² Temesvárott keltezett utolsó oklevele a király dalmáciai hadjáratát megelőzően, 1322. július 15-én kelt (Anjou-oklt. VI. Szerk. Kristó Gyula. 252–253. pp. (688. szám), míg az első, Budafelhévízen kiállított országbírói irat 1323. március 22-ről származik. (Anjou-oklt. VII. Szerk. Blazovich László – Géczy Lajos. 45. p. (78. szám).

⁷³ I. Károly király uralkodási időszakának hadoszlási jegyzékét legfrissebben – egyszersmind a legteljesebben és leginkább megbízhatóan – Piti Ferenc állította össze; v. ö. PITI FERENC: *Királyi hadoszlások Károly Róbert uralkodása idején*. Hadtörténelmi Közlemények 129. (2016) 2. szám. 381–392. pp.

A peres ügyek elbírálásának fennmaradt dokumentumokból kiolvasható gyarapodó esetszáma arra utal, hogy Lampert országbíró bírói feladatai a királyi hatalom térnyerése nyomán évről-évre sokasodtak, ő pedig lépést tartva a teendők növekedésével, eleget tudott tenni a vele szemben támasztott elvárásoknak. Nem látjuk közelebbről bírói környezetét, s csak feltételezésekre tudunk szorítkozni, amikor arra gyanakszunk, hogy a bírósági munka sokasodásával párhuzamosan ügyintéző apparátusa is bővülhetett. Környezetére vonatkozó biztos adatokkal alig rendelkezünk. Már említett 2 bírságszedőjén, Péter mesteren és Kamenus *comesen* kívül hallunk jegyzőjéről, Miklós mesterről, aki egy két évtizedes hosszúságú per lezárása nyomán az Aba nembeli János fia Sámueltól elkobzott Heves megyei Gyöngyös, Bene és Zsadány birtokok bírói részesedésként Lampert mester kezére került kétkilenced része ügyében a király előtt képviselte az országbíró.⁷⁴ Ugyanezen ügyben az egri káptalan által végzett birtokba iktatási eljárás során pedig megbízásából embere, Úz mester járt el helyette.⁷⁵ Tudomásunk van ezenkívül még a boszniai káptalan egyik okleveléből Lampert mesternek egy Péter mester nevű alispánjáról (*vicecomes*), akit a Valkó megyei Jama birtok elidegenítésétől tiltanak,⁷⁶ ám az ő pontosabb azonosításához nem rendelkezünk közelebbi támpontokkal. Esett már szó végezetül Lampert mester végrendelete kapcsán káplánjáról, Mátyás papról, aki a halálát követő hetekben a csanádi káptalan elé járulva írásba foglaltatta elhunytak végrendelezése alkalmával özvegyére rótt kötelezettségét.⁷⁷ Mindezen szöveges adatok nem teremtenek alapot ahhoz, hogy összefüggő képet alkossunk az országbíró személyzetéről, illetve hivatali környezetéről. Az Árpád-kori előzményekre, valamint a következő időszak gyakorlatára vonatkozó ismereteink alapján feltételezhető mindössze, hogy bírói környezetét familiárisi szolgálatában álló ítélőmesterek, fogalmazók, jegyzők és más, változatos feladatellátásban igénybe vett szolgálattevők alkothatták, s hivatali teendői ellátásában rájuk támaszkodhatott. Kiséretének fenntartásához a bíróként őt illető bevételek mellett hosszú időn keresztül csanádi ispáni tisztsége, illetve 1322-t követően nyitrai ispánsága és tapolcsányi várnagysága juttatták bevételekhez, amely élete utolsó évében még zalai ispánsága jövedelmeivel egészült ki. Az e feladatkörök révén kezébe kerülő királyi javakkal tisztsége tartamára szolgálati birtokok illették meg, amelyekkel úgynevezett *honor* gyanánt rendelkezhetett.

Bírói gyakorlatára tartalmi értelemben a fennmaradt iratokban leírt peres esetekből értesülünk, s bár ezekből összefüggő kép megint csak nem rajzolható meg bírói felfogásáról, néhány mozzanat mégis kiemelést érdemel.

Kis számban fennmaradt ítéletleveleiben többször említ bírótársakat. Az egyik legkorábbi⁷⁸ ítéletlevelében a döntés kapcsán elmondja: az ügyben a király által társakként kiküldött László titeli préposttal, Hermann pécsváradai apáttal, Mikcs mester bácsi

⁷⁴ 1322. július 13. Temesvár: MNL. DL 2118.; régi jelzete: MKA. NRA. 694. 7.; kiadása: AO. II. 28–29. pp.; regesztája: Anjou-oklt. VI. Szerk. Kristó Gyula. 251–252. pp. (685. szám).

⁷⁵ 1322. augusztus 8. MNL. DL 2013.; régi jelzete: MKA. NRA. 695.; regesztája: Anjou-oklt. VI. Szerk. Kristó Gyula. 269. p. (730. szám).

⁷⁶ 1323. szeptember 1. MNL. DL 91 196.; régi jelzete: Festetics cs. lt. Ign. Misc. 26.; kiadása: AO. II. 85. p.; regesztája: Anjou-oklt. VII. Szerk. Blazovich László – Géczy Lajos. 203–204. pp. (436. szám).

⁷⁷ Ld. fentebb, a 41. számú jegyzetben.

⁷⁸ 1317. december 15. Temesvár: MNL. DL 31 181.; régi jelzete: Csicsry cs. lt. 898.; regesztája: Anjou-oklt. IV. Szerk. Kristó Gyula. 249–250. pp. (658. szám).

főesperessel, a király okleveleinek *corrector*ával, *Sene*-nek mondott István *comes* volt királyi alországbíróval, Finta fia János királyi ajtónállómesterrel, *Fyntur*-nak mondott János Bács megyei nemessel, és az ország sok más, igazságszolgáltatás okából együtt ülő nemesével közösen határoztak. Amikor egy Sáros megyei birtokügyben az alperesek nem megfelelő tárgyú királyi oklevéllel igyekeztek birtokjogukat megvédeni, a felperesek keresetét igazoló ítélete kapcsán hangoztatja, hogy döntését az ország különböző részeiből való, vele törvényszéket ülő nemesekkel együtt hozta meg.⁷⁹ Az ország más-más részeit képviselő nemesekre történő utalással talán bírói hatalmának országos jellegét, vagy legalábbis annak kívánalmát törekedett kifejezésre juttatni. Egy ugyanezen évi másik ítélete hasonlóképpen vele ülésező nemes bírótársakról ejt szót.⁸⁰ Egy esetben pedig, a Debreceni Dózsa erdélyi vajda által kezdeményezett, végül Aba nembeli János fia Sámuel birtokvesztését eredményező – már hivatkozott – per köztes bírói döntése kapcsán azt hangoztatja, hogy rendelkezését a vele ülésező bárók és nemesek tanácsával hozta meg. E szörványos előzmények után a kollektív döntés hangsúlyozása a későbbi országbírók gyakorlatában mind rendszeresebbé válik majd, nem egyszer név szerint is feltüntetve az ülésező bíróság tagjait.⁸¹ A nagyobb horderejű és fogósabb ügyek esetében a döntéshozatalban részvevő, felsorolt előkelőségek tekintélye egyszerre emelte az ítélet súlyát, oltalmazta tartalma megkérdőjelezhetetlenségét, egyszersmind megosztotta a döntési felelősséget.

A korszakban megfigyelhető tendencia, hogy a perekben a bizonyítási eljárás során előtérbe került az anyagi bizonyítás, azaz az állítások okiratok bemutatásával, tanúk felvonultatásával és szemlék foganatosításával történt igazolása.⁸² Hogy e kérdésnek komoly súlya volt a korszakban, jelzi, hogy kevés fennmaradt ítéletlevelében Lampert országbíró többször is hangsúlyozza, hogy a bizonyítás terén mi a Magyar Királyságban jellemző szokás. Egyik 1321. évi oklevelében arra utal, hogy Magyarországon a pereket oklevelek bemutatásával, eskütellettel és bajvívók megmérkőzésével szokták eldönteni, különleges ügyeket pedig csak az utóbbi kettő módon.⁸³ Két másik okiratában ugyanezt a gondolat fogalmazza meg, de további finom eljárásjogi kiegészítésekkel. Az egyikben arról van szó, hogy miután a bizonyítás szakaszában túljutottak a tanúvallomásokon, és a pert a felek az ország régi szokása szerint eldönthették volna bajvívással vagy eskütellettel egymás között, a sorozatos hatalmaskodások miatt perbe vont alperes nem jelent

⁷⁹ 1320. január 15. Temesvár: Usz cs. lt. 2. 22. (MNL. DF 278 355.); kiadása: FEJÉR, GEORGIUS: *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis*. (a továbbiakban: FEJÉR, GEORGIUS: CD,) VIII. 2. Budae, 1832. 280–283. pp.; regesztája: Anjou-oklt. V. Szerk. Kristó Gyula. 260–261. pp. (678. szám).

⁸⁰ 1320. [november 8. után] SNA. Jászói konvent o. lt. Acta ab a. 3. 19. (MNL. DF 251 725.); regesztája: Anjou-oklt. V. Szerk. Kristó Gyula. 356. p. (926. szám).

⁸¹ BLAZOVICH LÁSZLÓ – GÉCZI LAJOS: *A Telegdiék pere 1568–1572*. Szeged, 1995. 15. p.

⁸² HAJNIK IMRE: *A magyar bírósági szervezet és perjog az Árpád- és a vegyes-házi királyok alatt*. Budapest, 1899. 247–384. pp.

⁸³ MNL. DL 76 294. ; régi jelzetet: Zichy cs. zsélyi lt. 211. 28.; kiadása: *Codex diplomaticus domus senioris comitum Zichy et Vasonkeő. A zichi és vásonkeői gróf Zichy-család idős ágának okmánytára I–XII*. Pest–Budapest, 1871–1931. Szerk. Nagy Imre, Nagy Iván, Véghelyi Dezső (I–IV.), Nagy Imre (V–VI.), Kammerer Ernő (VII–XI.), Lukcsics Pál (XII.), I. 204. p.: „*Verum quia ex hungarici regni approbata consuetudine univere cause quomodolibet emergende juxta sententiam iudicariam exhibitione instrumentorum, depositione juramentorum et pugilum congressione decidi solent et terminari, speciales vero testimonii productione comprobate solummodo horum duorum articulorum decisione, scilicet depositione iuramenti vel pugilum congressione consueverunt terminari.*” Regesztája: Anjou-oklt. VI. Szerk. Kristó Gyula. 121–122. pp. (314. szám).

meg az ítélethozatalra kijelölt napon. Távollétében pedig – miként az országbíró kijelenti – még az ilyen jól bizonyított ügyben sem lehet ítéletet hozni, ezért 3 szomszédos vásáron való kikiáltással megidézeti az alperest a királyi jelenlét elé.⁸⁴ A másik per egy vitás hovatarozású birtok körül forgott, amelyet mint örökös nélkül elhalt embertől adományozási jogkörébe visszakerült birtokot a király jutalmul eladományozott egyik hívének. Az új birtokos beiktatása azonban ellentmondásba ütközött, s a tiltakozó szomszédokkal és más nemesekkel a váradi káptalan előtt igazolni tudta, hogy a szóban forgó ingatlan örökség címén őt illeti. Ráadásul nemcsak a váradi káptalan erről szóló oklevelét tudta bemutatni Lampert mester előtt, hanem még Fülöp nádor, a váradi, az egri káptalan és a várad-előhegyi konvent mellette szóló vizsgálati leveleit is. Az országbíró a bizonyítást követően ismét csak kinyilvánította, hogy mivel a peres ügyeket oklevelek bemutatásával, vagy eskütétellel, vagy bajvívással lehet eldönteni, elégségesnek találja a 4 azonos tartalmú oklevél bemutatását, de mert az ítélethez egyszerű bizonyítás nem elegendő, nem lehet addig bajvívást vagy eskütételt elrendelni, amíg a birtok értéke nem ismert. Éppen ezért becsüt rendelt el, majd a váradi káptalan jelentéséből a birtok 33 márkára becsült értékről értesülvén, kötelezte az adományossal szemben régi birtokjogát igazoló felet arra, hogy 34 eskütárrsal együtt a váradi káptalan előtt letett esküvel erősítse meg birtokjogát.⁸⁵

Az utóbbi eset kapcsán az a körülmény is figyelmet érdemel, hogy az eskütétel milyen magas számban mozgósított részvevőket az eljáráshoz az érintett területről. Hasonló helyzetek más példákban is láthatók. Az iratok név szerint felsorolják az eskütársakat, gyakran megadva lakhelyüket s olykor megyéjüket is. Lampert országbíró működési idejének utolsó éveiből több efféle eset említhető magas számú eskütársakkal (14, 25, 35, 48, 50).⁸⁶ Az érintettek általában egészen nagy, több megyényi területről kapcsolódnak az eljáráshoz. A névsort esetenként a történésekről számot adó jelentések is visszaigazolják, ami azt jelenti, hogy nemcsak az igény szintjén forogtak a nevek, hanem viselőik eleget is tettek részvételi, megjelenési kötelezettségeiknek. Ezen adatok megbízhatóan jelzik egyrészt egy-egy régió konszolidációjának az eredményességét, másrészt a királyi jogszolgáltatás hatékonyságának, illetve elfogadottságának erősödését.

Visszatérve Lampert mester ítéletleveleiben a jogszokásra hivatkozó kiindulásokra és indoklásokra, a bizonyítás bevett módozatain kívül azok más dolgokat is érintenek. Az egyikben arra történik utalás, hogy Magyarország jogszokása szerint azokat, akik 6 törvényes idézésre sem jelennek meg, 3 megyebeli vásáron kihirdetéssel kell megjelenésre felszólítani, s az adott ügyben ennek megfelelően el is rendel egy ilyen kihirdetést, a kikiáltástól számított 15 napos határidőhöz kötve a király előtti megjelenést.⁸⁷ A kihirdetésekkel is összefügg egy másik ügy, amelynek döntésekor Lampert mester ugyan csak az ország szokására hivatkozik. A jogvita az Abaújvár megyei Bodolóföldre birtok

⁸⁴ 1323. május 8. Budafelrhévíz: MNL. DL 101 660.; régi jelzete: Batthyány cs. lt. Maioratus. Ludbreg 1. 7. 1.; regesztája: Anjou-oklt. VII. Szerk. Blazovich László – Géczy Lajos. 88–89. pp. (175. szám).

⁸⁵ 1323. szeptember 19. Budafelrhévíz: Pécsi Püspöki Levéltár. Klimó-gyűjtemény 145.; fényképe: MNL. DF 285 888.; regesztája: Anjou-oklt. VII. 216 – 217. pp. (464. szám).

⁸⁶ Részletezés nélkül csak közvetve utalva ilyen dokumentumokra ld. Anjou-oklt. V. Szerk. Kristó Gyula. 216., 237–238. pp. (553., 620. számok); Anjou-oklt. VI. Szerk. Kristó Gyula 121–122. pp., 184. p. (314., 492. számok); Anjou-oklt. VII. Szerk. Blazovich László – Géczy Lajos. 156. p. (332. szám).

⁸⁷ 1321. május 12. Temesvár: Pécsi Püspöki Levéltár. Klimó-gyűjtemény 35.; fényképe: MNL. DF 285 779.; regesztája: Anjou-oklt. VI. Szerk. Kristó Gyula. 54–55. pp. (130. szám).

hovatartozása körül forgott. A felek innen is onnan is okleveleket bemutatva igyekeztek birtokjogukat igazolni. Az egyik fél olyan oklevelet is bemutatott, amely szerint a Sáros megyei ispán, Mikcs mester korábban döntést hozva az ügyben bevezetette az általa támogatott felet a birtokba, s erről szóló nyílt okleveléről a szepesi káptalan privilégiumot is kibocsátott. Lampert mester viszont rámutat, hogy Mikcs mester – okleveléből kitűnően – azért vétett a jog rendje ellen, mivel az szokásjoga alapján nem a második, hanem a harmadik, piacokon nyilvánosan történő kihirdetés után lehet az ügyet lezárni, továbbá olyan vár várnagya, mint Sáros, az ország nemesei felett birtokügyben az ország törvényei szerint nem ítéltet, és hozzáteszi, ez utóbbi észrevételt a király Mikcs mesterhez intézett levelében maga is megtette.⁸⁸

Szintén az ország jogszokására utal egy 1318. évi országbírói oklevelében, amelynek a kiindulása ugyancsak egy birtokba iktatás során bejelentett ellentmondás. Az ellentmondót három alkalommal is sikertelenül idézték a királyi jelenlét elé, ám ő egyszer sem jelent meg, bár meg is bírságotlák. Végül az egri káptalan előtt bevallást tett hozzájárulásáról az iktatáshoz. Az országbíró elrendelvé az eljárást, indoklásában arra hivatkozik, hogy az ország régi szokása szerint, ha az ellentmondó törvényesen megidézve háromszor sem jelenik meg a király előtt, a királyi adományt végső ítélettel befejezven szokták érvényesíteni, s ő ennek értelmében így is cselekszik.⁸⁹ Az országbírói oklevelek mindezen, a középkori magyar szokásjog egy-egy elemét tételszerűen megörökítő mondatai azért képviselnek nagy értéket, mert sok apró mozzanat tekintetében alapvetően leiratlan joganyagról van szó, s ez összekapcsolódva az érvényesüléséhez terepet adó, konkrétan leírt peres ügyekkel, árnyaltabb, teljesebb és életszerűbb képet rajzol ki egy-egy vetületében középkori jogunk alkalmazásáról.⁹⁰ Emellett értelemszerűen első-sorban az efféle hivatkozott szokásjogi szentenciák, illetve a belőlük építkező magyarító okfejtések engedik legközelebb a kései szemlélt az ítéltkező bíró gondolkodásmódjának és eljárási gyakorlatának megismeréséhez.

Amikor a Lampert mester által elbírált perekben a bizonyítás kérdése rendre felmerül, határozottan észrevehető az erős törekvés, hogy ahol csak lehet, a felek bemutatott okirataikkal támasszák alá állításaik igazát. Szembetűnő, hogy működési idejében is erősen érvényesül az okleveles bizonyítás korszakbeli trendje. Némely esetben a bizonyítékok mérlegelésének dilemmáit is rögzíti egyik-másik irata. Az elbírálás során számított a bemutatott egybehangzó iratok száma, régisége, a kiállítás formája, illetve a megpecsételés módozata, s mindenekelőtt, hogy királyi vagy egyéb kiadótól származó iratról volt-e szó. E tekintetben van egy nagyon tanulságos esete Lampert mester praxisának. A Sáros megyei Várhegy és Veszverés – későbbi nevén Mocsolya – birtokok tulajdonlása körül per támadt, amelyet 1318 és 1318 során az országbíró előtt folytattak.

⁸⁸ 1317. december 15. Temesvár: MNL. DL 31 181.; régi jelzete: Csicsery cs. lt. 898.; regesztája: Anjou-oklt. IV. Szerk. Kristó Gyula. 249–250. pp., 251. p. (658., 660. számok).

⁸⁹ 1318. március 23. Temesvár: MNL. DL 1913.; régi jelzete: MKA. NRA. 31. 32.; kiadása: AO. I. 462–465. pp.; regesztája: Anjou-oklt. V. Szerk. Kristó Gyula. 43–44. pp. (81. szám).

⁹⁰ Megjegyzést érdemel, hogy a középkori magyar bírósági szervezet és perjog feltárásának elévülhetetlen alapvetését elkészítő Hajnik Imre több példáját is Lampert országbíró ítéletleveleiből meríti, így ő is szó szerint hozza például Lampert mesternek a fentebb, a 83. számú jegyzetben idézett szavait a bizonyítás rendjének magyarországi érvényes gyakorlatáról. V. ö. HAJNIK IMRE: *Bírósági szervezet és perjog* i. m. 258. p. 2. jegyzet.

A felperesek IV. László király privilégiumának bemutatásával támasztották alá birtokigényüket, míg a birtokban lévők azzal igazolták tulajdonlásukat, hogy I. Károly király bemutatott nyílt oklevelének tanúsága szerint ők az uralkodótól csereképpen kapták a vitatott hovatarozású ingatlanokat a maguk Sáros kerületbeli Rátka birtokukért. Az országbíró azzal adott halasztást az ügyben, hogy az utóbbiak a következő időpontra kötelesek voltak magukkal hozni a király biztos és világos ítéletét a birtok ügyében arról, hogy Károly király nyílt oklevele László király privilégiuma ellenében érvénytelennek tekinthető-e.⁹¹ Bár az érvek amellet szölk, hogy a másik fél rendelkezik erősebb bizonyítékkal, hiszen régebbi királyi okiratuk volt, ráadásul privilégium, ám közvetlenül nem vállalta magára uralkodója nyílt oklevelének hatálytalanítását. Minthogy azonban a kötelezettek a következő alkalomra sem gondoskodtak a király oklevelének kért felülvizsgálatáról, elmarasztalja őket, és IV. László privilégiuma alapján a birtokokat a másik fél javára ítéli meg.⁹²

Ha bizonyító esküt vagy párbajt ítelt egy-egy ügynek az eldöntéséhez, kisszámú ítéletleveleiből itt-ott kiolvasható, hogy gondos előzetes mérlegelése során mely tényezőket vette figyelembe annak eldöntésekor, hogy az esküt tevő félnek milyen feltételek mellett ítéli oda az eskü letételének lehetőségét, illetve ha párbajra kerül sor, akkor melyik fél jogosult gyakorlott bajvívót, és melyik gyakorlatlant a küzdőterre állítani.⁹³ Mindkét fajta döntést nyilvánvalóan a bizonyítékok erejének előzetes bírói mérlegelése alapozta meg, így némi racionalitás ezáltal kimondatlanul is kordában tartotta akár a beavatkozó vagy felügyelő isteni akarat, akár a jószerencse vakvéletlenszerű érvényesülését.

A tartalmi elemek sorában feltétlenül említést érdemelnek még Lampert országbírónak azok az iratai, amelyekben pontosan előírta, hogy az eskütételre kötelezett személyeknek szó szerint tartalmazni kell elmondaniuk esküjüket. Az első ilyen dokumentum egy hatalmaskodási perben 1323. augusztusából származik, ahol a bevádolt Péter fia Ivachinus mester számára szó szerint előírja a váradi káptalan előtt elmondandó tisztázó esküjének a szövegét.⁹⁴ Ugyanezen napról egy másik olyan irattal is rendelkezünk, ahol Péter fia Péter mesternek – aki bűntársa, esetleg testvére lehetett az imént említett Ivachinusnak – pontosan megegyező váddal szemben szintén a váradi káptalan

⁹¹ 1319. augusztus 27. (vagy az előtt); oklevélemelés a fentebb, a 79. számú jegyzetben hivatkozott oklevélben; regesztája: Anjou-oklt. V. Szerk. Kristó Gyula. 221. p. (569. szám).

⁹² Uo., mint előző; regesztája 260–261. pp. (678. szám).

⁹³ 1322. február 10. Temesvár: MNL. DL 42 684.; régi jelzete: Múzeumi Törzsanyag; kiadása: KUBINYI FERENC: *Oklevelek Hontvármegyei magán-levéltárából 1256–1399*. Diplomatarium Hontense I. Budapest, 1888. 71. p. (Magyar történelmi emlékek. Monumenta Hungariae historica II.); regesztája: Anjou-oklt. VI. Szerk. Kristó Gyula. 168–169. pp. (446. szám). A párbaj útján való döntésre vezető perben az országbíró azt a felet, akinek nem volt a szomszédok sorából kikerülő tanúja („quia non aliquem ex commetaneis dicte possessionis et vicinis in sui productione testimoniorum adduxisset”), gyakorlatlan bajvívó (*pugil incongressus*), ellenfelét viszont gyakorlott bajnok (*pugil congressus*) küzdőterre állítására szólítja fel. E mérlegelés finom indoklása az oklevélkivonatban nem tükröződik, azt csak az irat eredeti megszövegezése tartalmazza.

⁹⁴ 1323. augusztus 10. Budafelkévíz: Haus-, Hof- und Staatsarchiv. Wien. (a továbbiakban: HHStA.) Erdődy cs. lt. Oklevelek 76.; kiadása: Haan Lajos – Zsilinszky Mihály: *Békésmegyei oklevéltár számos, hazánk történetére vonatkozó iratokkal*. Budapest, 1877. 1. p.; regesztája: Anjou-oklt. VII. Szerk. Blazovich László – Gécz Lajos. 90. p. (404. szám) Az előírt eskü szövege: „*Ipsum comitem lwankam et filium eius supra domum suam veniendo non captivaverit, nec septingentorum marcarum dampna eisdem irrogaverit.*” [„Ezt az Ivánka comest és annak fiát a házukra törve ő sem el nem fogta, sem meg nem sebesítette, és 700 márka kárt sem okozott nekik.”]

előtt 3 héttel az előző időpont után ötvened magával együtt kell a szó szerint egyező esküszöveget elmondania mentesülése érdekében.⁹⁵ Néhány hónappal később, már 1324-ben újabb esküszöveget szó szerint előíró oklevéllel lehet találkozni Lampert országbírótól. Ezúttal arról van szó, hogy egy Pál nevű szerviens szolgálatvállalásáért urától kapott 4 márkát, de azután anélkül hagyta ott hirtelen őt, hogy a fizetséget leszolgálta volna. Miután Pál elismerte, hogy szerviense volt a panaszosnak, Lampert mester az eskütételt a felperesnek ítéli, rögzítve, hogy szó szerint mit kell mondania a várad-előhegyi konvent előtt másodmagával együtt leteendő esküjében.⁹⁶ A konvent a történetekről számot adó jelentésében azután újra leírja szó szerint, hogy milyen szöveg elmondásával hangzott el a letett eskü.⁹⁷ A Lampert országbíró e hivatkozott okleveleiben található előre rögzített esküszövegek annak fényében válnak érdekessé, hogy a kor perjogi gyakorlatában éppen ezekben az években jelentkezett e téren súlyos és kezelendő feszültség. Azon erdélyi királyi hadjárat során, amelyet az ottani lázadás letörésére indult, és amelyben Lampert mester 1324 nyarán elhalálozott, a király arról értesült, hogy az eskütételeknél egy káros gyakorlat jött szokásba. Eszerint, ha az esküt tevő és társai nem pontosan abban a rendben és szó szerint adták vissza a per tárgyát terjengősen és összetetten megjelölő és részletező előmondott formulát, hanem azt elhibázták, akkor nem engedik nekik újra elmondani a megkívánt szavakat, ezáltal alig akad olyan, aki ne bukta volna el az efféle pereket. A király úgy orvosolja a helyzetet, hogy az érintettek a továbbiakban a per tárgyát képező dolog szó szerinti visszamondása helyett az eskütétel olyan egyszerűsített és kötetlenebb formájával élhetnek, amely a lényeg rövid és egyértelmű kifejezésén alapul. A mondandót olyan formulába öltöztetett kellett kivenni, amely nem a szavakra, hanem értelmükre és az ügy érdemére helyezte a hangsúlyt. Megengedi ráadásul, hogy eme rövidebb esküforma elvételékor is legyen még 2 további lehetősége az eskütevőnek az esküszöveg újbóli elmondására.⁹⁸ Olyannyira súlyos problémáról volt szó, hogy a király 4 év múlva újból kiadta ugyanezen általános rendelkezését, és mindkét esetben mintaszövegeket is rögzített arra nézve, hogy hogyan kell az alsó és felperesi egyszerűsített esküt letenni.⁹⁹ Lampert mester bizonyosan találkozott az eskütételi helyzetekben jelentkező, széles körben elégedetlenséget kiváltó visszasságok-

⁹⁵ 1323. augusztus 10. Budafelrhévíz: lelőhelye: uo., mint előző, Oklevelek 76.; regesztája: uo., mint előző 190–191. pp. (405. szám).

⁹⁶ 1324. február. 24. Budafelrhévíz: HHStA. Erdődy cs. lt. Oklevelek 80.; regesztája: Anjou-oklt. VIII. Szerk. Blazovich László. 49. p. (80. szám). Az előírt eskü szövege: „*Ipsi Paulo quatuor marcas dedit et sine servicio ipsarum quatuor marcarum luesscente ad vigiliam Beati Georgii martiris recesserit ab eodem.*” [„Ennek a Pálnak ő 4 márkát adott, az viszont a Szent György vértanú ünnepét megelőző nap hajnalán anélkül távozott, hogy a szóban forgó 4 márkát leszolgálta volna.”]

⁹⁷ 1324. április 24. Uo., mint előző. Oklevelek 79.; regesztája: uo., mint előző, 101–102. pp. (191. szám).

⁹⁸ 1324. augusztus 10. A Szeben melletti táborban.: Veszprémi püspöki lt. Miscellanea 122.; fényképe: MNL. DF 200 122.; kiadása: Franciscus Döry – Georgius Bónis – Vera Bácskai: *Decreta regni Hungariae. Gesetze und Verordnungen Ungarns 1301–1457.* (a továbbiakban: Decr. Hung. II.) Budapest, 1976.78–79. pp. regesztája: uo., mint előző, 191. p. (375. szám).

⁹⁹ 1328. október 31. MNL. DL 38 882.; régi jelzete: Szepes m. 11. 3.; kiadása: Decr. Hung. II. 82–84. pp.; regesztája: Anjou-oklt. XII. Szerk. Almási Tibor. 245–246. pp. (458. szám). E királyi rendelkezés amiatt is különleges jelentőségű, mert ugyanebben intézkedik az uralkodó az úriszékről, megengedvén, hogy jobbagyaik fölött a birtokosok – a tolvajlás, az útonállás, az erőszakoskodás és a gyújtogatás eseteit kivéve – maguk gyakorolják a továbbiakban az ítélkezést.

kal, és az ilyen alkalmak során előálló gondok megelőzése végett írja elő tömören megfogalmazott, röviden elmondandó, szó szerinti esküszövegeit.

Ha Lampert országbírónak a királyhoz fűződő viszonyát érintjük, akkor nyilvánvalóan megingathatatlan hűsége említendő meg elsőként. Évtizedes királyi szolgálata igen nehéz időkre esett, amikor kisebb jelentőségű feladatkör kevésbé súlyos elvárásainak sem volt könnyű tartósan megfelelni, ráadásul bőven akadtak a korban példák nemcsak a meghátrálásra, hanem az elpártolásra is. Lampert mester végig kitartott, és szívósan, következetesen eleget tett szolgálati feladatainak. Kívül maradt a hivatali személycseréken, s még tisztségbővítésnek, új méltóságszerzésnek is későn lett részese. Csak Máté tartományának 1321-es felszámolása után 1322-ben kapott csak a frissen hódoltatott pacifikálandó térségben további új megbízásokat, s alighanem kipróbált megbízhatóságával szolgálta meg a jutalmazó királyi kegyet, amelynek azután a zalai ispánság elnyerésével 1323-ban ismét részese lett. Akad néhány olyan királyi oklevelünk, amely egy-egy uralkodói döntés kapcsán név szerint megadja, hogy kiknek a tanácsával született a rendelkezés, s ezekben 3-4 másik név mellett fordul elő Lampert mester említése. Elsősorban nagy horderejű, súlyos döntések kapcsán jellemző a döntéshozatalban név szerint részvevők felsorolása. Ilyen volt például 1320-ban egy peregyezés, amikor Pál macsói bán irgalmasságból kiegyezik a fej- és jószágvesztési ítélettel sújtott Szentemágocs nembeli ellenfeleivel, s megállapodásukhoz királyi hozzájárulást kértek. Az uralkodó Demeter királyi tárnokmesterre, Rátót nembeli Domokos nádorra, továbbá Lampert mester királyi országbíróra hivatkozik a rendezésben közreműködő országnagyokként.¹⁰⁰ De feltűnik Lampert mester neve azon előkelők sorában is, akik mint vezető tisztségviselők – egyháziak és világiak egyaránt – 1323 tavaszán fogadalmat tettek arra vonatkozólag, hogy az [I.] Károly király, illetve a Frigyes római király, valamint Lipót, Albert, Henrik és Ottó, Ausztria és Stájerország hercegei között megkötött szövetséget semmikor sem fogják megsérteni.¹⁰¹ Az efféle szerepekben való feltűnések arra mutatnak, hogy Hermán nembeli Lampert alkalmanként a legszűkebb tanácsadói körben is hallathatta szavát, s a király bevonta őt a legfontosabb kérdések eldöntésébe és kezelésébe.

Van ugyanakkor arra nézve is néhány fennmaradt adatunk, hogy nem volt mindig és mindenben teljes az összhang közte és a király között. Egy esetben az uralkodó érvénytelenítette a Lampert által hozott ítéletet, és azzal ellentétes döntést mondott ki, ráadásul az ítéletet megváltoztató határozat meghozatalakor a tanácskozók sorában Lampert mestert is feltünteti.¹⁰² Az ügyben arról volt szó, hogy Lampert ítélőszéke előtt *Treutel*nek mondott Miklós mester temesi ispán és temesvári várnagy társaival együtt ítélet révén megszerezte a Fejér megyei Földvár birtokot, ám a per kárvallottjai az uralkodóhoz fordultak hivatkozva az ő Magyarországra jövelele óta számára teljesített szolgálataikra. A király végül megváltoztatta az ítéletet, és érvénytelenítette Lampert mester ítéletlevelét,

¹⁰⁰ 1320. augusztus 27. MNL. DL 2008.; régi jelzete: MKA. NRA. 1506. 20.; kiadása: AO. I. 574–576. pp.; regesztája: Anjou-oklt. V. Szerk. Kristó Gyula. 339–340. pp. (884. szám).

¹⁰¹ 1323. április 8. Szenc: HHStA. Urkundenabteilung. Allgemeine Urkundenreihe. Rep. 1. 6.; fényképe: MNL. DF 257 970.; kiadása: FEJÉR, GEORGIUS: CD. VIII. 7. 145–147. pp.; regesztája: Anjou-oklt. VII. Szerk. Blazovich László – Géczi Lajos. 59. p. (107. szám).

¹⁰² 1322. január 29.: MNL. DL 43 386.; régi jelzete: Múzeumi Törzsanyag; regesztája: Anjou-oklt. VI. Szerk. Kristó Gyula. 164. p. (434. szám).

egyszersmind örök hallgatást rótt a korábbi döntés kedvezményezettjeire az ügyben.¹⁰³ Egy másik esetben a király a Lampert által elrendelt párbaj során avatkozott be úgy a történések menetébe, hogy a végén – Lampert szerint is szabálytalanul – a király pártfogoltjának bajvivója kerül ki a viadalból győztesen. Itt két, egymással rokonságban álló, a Hontpázmány nemzetségbe tartozó nemes, Miklós és János pereskedett az Abaújvár megyei Jánok birtokért.¹⁰⁴ Miklós eredetileg még a békétlen időkben, 1302-ben elcserélte Jánokot apósával, Szügyi Andrással, aki a belviszonyok rendeződésével el is foglalta az uradalmat, ám a nemzetség másik ágához tartozó rokona, Tamás szembeszállt az elidegenítéssel. Nemcsak tiltakozott ellene, de új adománylevelet is szerzett róla maguknak. A per végül Lampert mester elé került, s a bizonyítás során a váradi és az egri káptalan előtt mindkét fél tanúkat vonultatott fel a maga jogigényének igazolására. Az országbíró párbajt ítelt, úgy rendelkezve, hogy Tamás gyakorlott, Miklós pedig gyakorlatlan bajvivót állíthat a király színe előtt megvívandó párbajhoz a porondra. Az ítélettel szerint mégis Miklós bajvivója győzött, Tamás bajnoka holtan maradt a küzdőtéren. Az országbíró ezek után a birtokot Miklósnak ítélte, Tamásra pedig örök hallgatást rótt az ügyben.¹⁰⁵ A per eldöntése körül adódó gondok nem is az ítéletlevelel derülnek ki, hanem az országbíró néhány nappal később keletkezett másik okleveléből. Ez arról tájékoztat, hogy szűk három hónap elteltével a pervesztes Tamás mester az országbíró elé járult, s ott olyan panaszos nyilatkozatot tett, miszerint abban a perben, amelyet rokonával, Miklóssal szemben folytatott Jánok birtoka és tartozékai ügyében, I. Károly király e Miklós rokona, Szügyi András fiai iránti kedvezésből és szeretetből – akik a pert irányították – az igazságot megtagadta. Ezt azon az alapon állította, hogy bár az ő bajvivója a bárók és az országlakosok szeme láttára az ellenfél bajvivóját legyőzte, ám a király végül az ő birtokait mégis Miklósnak – helyesebben András fiainak – juttatta. Az országbíró, amint iratában elmondja, Tamás kérésére, továbbá lelkiismerettől vezetettve, szánalomtól indítatva a tiltakozás tanúságául oklevelet állíttat ki, annak ellenére, hogy az ítéletről korábban királyi parancsra privilegiális oklevelet adott ki.¹⁰⁶ Nem tudható pontosan, hogy mi történt a párbaj során, de Lampert országbíró ellenvetés nélkül rögzíti, hogy abban valójában Tamás bajvivója vívta ki a győzelmet, ennek ellenére, mint az ítéletlevelel mondja, mégis holtan maradt a porondon, s Miklóst kellett a per győztesévé nyilvánítani. Amikor az országbíró a maga lelkiismeretére és szánalmára hivatkozik, kétségkívüli bizonyítékát adja, hogy nem értett egyet a történetekkel, s kényszerűen engedelmeskedett a király ellentétes akaratának.

Mindazonáltal a király és országbírója esetenkénti véleménykülönbségére vagy éppen szembe kerülésére utaló esetek inkább Lampert mester működésének jelentőségére, mintsem feladatellátásának gyengeségére vallanak. Az uralkodó ugyanis a köztük fel-

¹⁰³ A királyi intézkedés a döntéshozatalban Demeter királyi tárnokmester, Tamás erdélyi vajda, Lampert mester királyi országbíró és csanádi ispán, továbbá Csanád váradi prépost, királyi kápolnaispán és különleges jegyző tanácsára hivatkozik.

¹⁰⁴ A bonyolult és hosszadalmasan húzódo ügy részleteit ld. *Karácsonyi János: A magyar nemzetségek i. m. II. 192–194. pp.* [reprintjében: 645–647. pp.]

¹⁰⁵ Az 1322. február 10-i ítéletlevelel adatait ld. fentebb, a 93. számú jegyzetben.

¹⁰⁶ 1322. május 1.: MNL. DL 42 684.; régi jelzete: Múzeumi Törzsanyag.; kiadása: KUBINYI FERENC: *Oklevelek Hontvármegyei levéltárából* i. m. 75–76. pp.; regesztája: Anjou-oklt. VI. Szerk. Kristó Gyula. 204–205. pp. (553. szám).

merülő alkalmankénti nézeteltérések ellenére sem mozdította el őt, hanem az említett erdélyi hadjáratban 1324 július elején bekövetkezett haláláig megtartotta hivatalában. I. Károly király nyilvánvalóan tisztában volt Lampert bő egy évtizeden át szívós munkával elért eredményeinek értékével. Az 1313/1314. körüli kezdet bizonytalan és zavaros állapotaihoz képest Lampert fegyelmezett gyakorlat és pontos rutin szerint működő jogszolgáltató intézménnyé formálta az udvarban a királyi jelenlét bíróságát, amely alkalmasnak bizonyult arra, hogy immár a fegyverrel újra egyesített ország egésze fölött ellássa a királyi igazságszolgáltatás feladatait. Igazodott és illeszkedett a korábbi időszak követendő szokásjogi hagyományaihoz, bírótársak bevonásával kollektív feladattá törekedett tenni az ítélezést, ami egyszerre mind a döntési felelősség megosztását, a bírói önkény esetleges felvetődésének elvi elhárítását biztosította. Újra megbízható működésbe hozta a jogeljárások közhitelűségéről, valamint gyors és hatékony adminisztrálásáról gondoskodó, az ország egészét átfogó, feltétlenül engedelmes hiteles helyi szervezetet, s mindez egészében – egyszerre mind összhangban a sikeres konszolidáció iránt táplált reményekkel – bizalmat ébresztett a királyi igazságszolgáltatás rendszere iránt. Lampert mester önnön személyét a jelek szerint nem tolta különösebben előre, hatalmi ambíciói – talán az örökös hiánya miatt – mérsékelteknek tűnnek, és ha éppen kellett, visszalépni s engedni is tudott, ám afféle szürke eminenciásként kitartó és eltökélt munkálkodással olyan teherbíró intézményi alapokat teremtett, amelyekre utódai minden megrázkódtástól mentesen tovább építhettek.

TIBOR ALMÁSI

CERTIFIED DATA ON THE DEEDS OF LAMPERT FROM THE KINDRED HERMÁN, ROYAL JUDGE

(Summary)

The third crowning of King Charles I. in 1310 made him the lawful ruler of Hungary. As his compromise policy for his royal power to be accepted provided no opportunities to consolidate his rule in the country, he soon realised that he had to overcome separatism with weapons and deploy military forces to put an end to the fragmentation of the country. To this end, in the era of wars within the country, he granted government positions to landowners who were compromised and had a less prestigious history. Lampert Judge royal, who was responsible for the royal jurisdiction, was born in an aristocratic family, became the member of the emerging new aristocracy in this situation; however, neither his kindred, nor his person belonged to privileged aristocrats. Nevertheless, the decision of the king was a success, as Lampert Judge royal carried out his tasks successfully, loyally and remained in his position until his death in 1324. During the 11 years of his period in office, he stabilised the royal judicial system and the more the armed unification of the country expanded the local space of royal authority, the more the territorial jurisdiction of

Lampert Judge royal expanded. The memories of the deeds of Lampert Judge royal are preserved in 275 certified documents that reveal the gradual stabilisation of the operation of the Judge royal institution. Although personal data depicting his fate and situation as the Judge royal are somewhat scarce, data collected from the preserved certificates provide a clear understanding of his procedural practice, his attitude reflected by his judicial decisions, his relationship with the ruler and the significance of his position. The study examines the office period of Lampert Judge royal from this viewpoint and assesses the importance of his role in laying the foundations of the Judge royal institutional practice in the Anjou era, and discusses the judicial decisions and legal cases that highlight the specific traits and unique features of his activities.